

RIKSDAGENS PROTOKOLL.

1902. Andra Kammaren. N:o 55.

Lördagen den 17 maj.

Kl. 11 f. m.

§ 1.

Justerades de vid kammarens sammanträde den 10 innevarande maj förda protokoll.

§ 2.

Föredrogos hvart för sig och blefvo af kammaren godkända: statsutskottets memorial n:o 93, i anledning af kamrarnes skiljaktiga beslut i en fråga rörande statsregleringen för år 1903; och sammansatta stats- och lagutskottets memorial n:o 11, angående anvisande af ersättning till sammansatta stats- och lagutskottets kansli samt gratifikation åt dess vaktbetjening.

§ 3.

Till afgörande förelåg statsutskottets utlåtande n:o 92, i anledning af Kongl. Maj:ts proposition angående tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan.

Under återopande af bilagdt utdrag af statsrådsprotokollet öfver jordbruksärenden för den 26 mars 1902 hade Kongl. Maj: uti en till Riksdagen samma dag aflåten proposition, n:o 74, föreslagit Riksdagen medgifva, att å kronans vägnar särskilda aftal finge med Trollhättans elektriska kraftaktiebolag och ingenjören Ernst Stridsberg träffas angående tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan i enlighet med de för hvardera aftalet i statsrådsprotokollet angifna hufvudgrunder och under de vilkor i öfrigt, Kongl. Maj:ts komme att bestämma.

Utskottet hade i sammanhang härmed till behandling förehaft två inom Andra Kammaren väckta motioner, nemligen af herr C. A.

Angående *Lindhagen*, n:o 199, och af herr *V. L. Moll m. fl.*, n:o 202, uti tillgodogörande af kronan hvilka yrkats:

tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan. af herr Lindhagen, att Riksdagen ville vid behandlingen af ifrågasatt varande proposition taga i öfvervägande de i motionen framställda erinringar och, för den händelse propositionen ansåges böra i hufvudsak bifallas, åtminstone tillgodose angelägenheten, att staten tillförskrifves någon ovilkorlig inlösningsrätt af bolagets anläggningar.

(Forts.)

samt af herr Moll m. fl., att Riksdagen, med afslag å Kongl. Maj:ts förevarande proposition angående tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan, ville i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla, det Kongl. Maj:t täcktes låta föranstalta om förnyad och fullständig utredning rörande tillgodogörande af ifrågasatt varande vattenkraft samt till Riksdagen inkomma med de förslag, hvartill sådan utredning kunde gifva anledning.

Utskottet hemställde:

a) att Riksdagen i anledning af Kongl. Maj:ts förevarande proposition måtte, med afslag å herr Molls m. fl. ofvannämnda motion, medgifva, att å kronans vägnar aftal finge med Trollhättans elektriska kraftaktiebolag träffas angående tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan i enlighet med de i statsrådsprotokollet öfver jordbruksärenden den 26 mars 1902 angifna hufvudgrunder och under de vilkor i öfrigt, Kongl. Maj:t kunde bestämma, dock med iakttagande af vissa utaf utskottet angifna grunder och gjorda erinringar i afseende å detta aftals ingående;

b) att herr Lindhagens förenämnda motion måtte anses genom hvad i mom. a) här ofvan föreslagits vara besvarad; samt

c) att Riksdagen måtte medgifva, att å kronans vägnar aftal finge med ingenjören Ernst Stridsberg träffas angående tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan i enlighet med de i statsrådsprotokollet öfver jordbruksärenden den 26 mars 1902 angifna hufvudgrunder och under de vilkor i öfrigt, Kongl. Maj:t kunde bestämma, dock att tiden för aftalets gällande icke finge öfverstiga 40 år.

Vid utlåandet var fogad reservation af herrar *Pehrson* i Törneryd, *Persson* i Stallerhult, *Andersson* i Vestra Nöbbelöf, *Boström*, *Göransson*, *Larsson* i Mörtlösa, *Persson* i Tällberg, *Nylander*, *Sjö*, *Odqvist*, *Olsson* i Fläsbro och *Gustafsson*, hvilka föreslagit:

a) att Kongl. Maj:ts förevarande framställning, i hvad den afsåge öfverenskommelse mellan kronan och Trollhättans elektriska kraftaktiebolag angående tillgodogörande af viss vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan, icke måtte vinna Riksdagens bifall samt att Riksdagen vid anmälan af detta beslut måtte, i enlighet med hvad i herr Molls m. fl. ofvan oförmälda motion föreslagits, anhålla, att Kongl. Maj:t täcktes låta föranstalta om förnyad och fullständig utredning i förevarande ämne och till Riksdagen inkomma med det förslag, hvartill en sådan utredning kunde gifva anledning;

b) att herr Lindhagens förenämnda motion måtte anses genom hvad i mom. a) här ofvan föreslagits vara besvarad; samt

c) att Riksdagen måtte medgifva, att å kronans vägnar aftal finge med ingenjören Ernst Stridsberg träffas angående tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan i enlighet med de i statsrådsprotokollet öfver jordbruksärenden den 26 mars 1902 angifna hufvudgrunder och under de vilkor i öfrigt, Kongl. Maj:t kunde bestämma, dock att tiden för aftalets gällande icke finge öfverstiga 20 år.

Sedan utskottets under mom. a) gjorda hemställan blifvit uppläst, lemnades på begäran ordet till:

Herr Moll, som yttrade: Herr talman, mina herrar! Det har i pressen sagts, att den af Kongl. Maj:t förebragta utredningen i den nu föreliggande frågan skulle vara synnerligen fullständig; på samma gång har antyds, att den af mig i förening med herrar Nyström och K. G. Karlsson väckta motionen i frågan skulle bero på något slags missuppfattning af vidden af expropriationsrätten. Så vidt jag vet, hafva vi icke i vår motion yttrat ett enda ord angående expropriationsrätten.

Huruvida den föreliggande utredningen bör anses fullständig eller ofullständig, kan ju vara en smaksak, beroende på huru pass stora fordringar man ställer på en dylik utrednings fullständighet. Men man skall, enligt mitt förmenande, hafva utomordentligt små fordringar i detta afseende för att kunna anse den af Kongl. Maj:t i denna fråga förebragta utredningen såsom fullständig. Jag skall tillåta mig att med några ord bestyrka detta mitt påstående.

Den s. k. vattenfallskomitén yttrar i denna fråga, att komitén för sin del »kommit till den öfvertygelsen, att en enda större anläggning, men *en* intagsdam, *en* tunnel, *ett* turbinhus och *en* drift vore att föredraga framför flera smärre sådana. Genom jemförelsevis mindre anläggnings- och underhållskostnader samt genom ändamålsenligare tekniska anordningar kunde utan tvifvel den disponibla vattenmängden tillgodogöras för billigare pris och vida fullständigare medelst en större än medelst flera smärre anläggningar.» Denna komiténs åsigt har, såvidt jag kunnat finna, icke från något håll blifvit bestridd och torde icke heller kunna bestridas. Om man således går ut från den öfvertygelsen, att vattenkraften i Trollhättefallen bäst, billigast och fullständigast kan tillgodogöras genom *en* anläggning, vill det synas, som om utredningen i första hand bort gå ut på att besvara frågan, hvilkendera stranden, den vestra eller den östra, är för anläggningen af *en* kraftstation lämpligast.

Om utredningen gifvit det resultat, att den vestra stranden varit den lämpligaste, då hade underhandlingar med kraftbolaget varit på sin plats; men om utredningen visat, att den östra stranden vore att föredraga, förefaller det mig, som om underhandlingar bort inledas med kanalbolaget. I båda fallen hade naturligtvis underhand-

Angående
tillgodogörande
af kronan
tillhörig
vattenkraft i
Göta elf vid
Trollhättan.

(Forts.)

Angående tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan.

lingarna i första hand bort gå ut på att bereda plats för en anläggning. Så har man emellertid icke gått till väga. Oaktadt från flere olika sakkunniga håll framhållits, att den östra stranden vore lämpligare, har man icke ens hört sig för hos kanalbolaget, om och på hvilka vilkor kanalbolaget vore villigt att afstå erforderlig mark för en dylik anläggning. Detta är så mycket mera att beklaga, som, enligt hvad jag fråne en af de ledande männen inom kanalbolaget erfarit, det efter all sannolikhet icke skulle hafva mött öfverstigitliga hinder att på den östra stranden bereda plats för eu kraftstation. Redan i afseende på denna frågans sjelfva kärnpunkt föreligger således en ofullständighet, ja, man kan utan öfverdrift säga en ensidighet.

(Forts.)

Om vi nu antaga, att det befunnits omöjligt att på den östra, fördelaktigare stranden erhålla mark för en kraftstation, hade man haft att vända sig till kraftbolaget på vestra stranden. Och då borde underhandlingarna i första rummet hafva gått derpå ut, huruvida och på hvilka vilkor kraftbolaget vore villigt att till staten sälja erforderlig mark. Några sådana underhandlingar hafva icke förts. Här hafva vi således en andra ofullständighet.

Om frivillig öfverenskommelse icke kunnat träffas hvarken med kanalbolaget eller med kraftbolaget för erhållande af erforderlig mark för kraftstationen, så vill det synas, som om herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet haft anledning att taga den frågan i öfvervägande, huruvida icke i det Riksdagen förelagda förslaget till lag, innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar m. m., borde hafva inrymts rätt till expropriation af mark, som är erforderlig för anläggning af elektrisk kraftstation i sådana fall, der egaren af vattenfall saknar eganderätt till invid liggande strand. Häre föreligger således en tredje ofullständighet.

Först sedan dessa utvägar *förgäfves* försökts hade tiden varit inne att inlåta sig på underhandlingar, gående ut på vattenkraftens uttagande genom två kraftstationer. Men äfven på detta stadium af frågan hade utredningen naturligtvis bort omfatta båda stränderna.

Den förebragta utredningen har således börjat i galen ända, hvaraf följden blifvit, att utredningen utmynnadt i eu öfverenskommelse af sådan beskaffenhet, att densamma bort ifrågakomma endast såsom en yttersta nödfallsutväg.

Att kraftbolaget befunnits villigt att acceptera denna öfverenskommelse, är lätt att förstå. Genom densamma skulle bolagets misslyckade spekulatio i ett slag förvandlas till en god affär. Om öfverenskommelsen författats på bolagets kontor, kunde den knappast ha blifvit för bolaget gynsammare, än i den kongl. propositionen föreslagits.

Den förebragta utredningens ofullständighet kan ingalunda ursäktas med någon frågans brådslande beskaffenhet. Vattenfallskomitén yttrar i detta afseende, »att det vore ett i hög grad eftersträfvansvärdt mål och öfverensstämmande med såväl det allmännas

som enskildes intressen, att den genom nämnda (Trollhätte) strömmar alstrade, högst betydande vattenkraften snarast möjligt blefve tillgodogjord, och detta på ett sådant sätt, att framtidens kraf samt hvad som från nationalekonomisk synpunkt kunde anses mest fördelaktigt icke finge äfventyras för erhållandet af en mera tillfällig fördel.»

Angående tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan.

(Forts.)

Konungens befallningshafvande i Elfsborgs län yttrar rörande denna sak, att »ett brådstörtadt vidtagande i detta sakens dåvarande outredda och obestämbare läge af anläggningar, sådana som här afsåges, syntes desto mindre vara att förorda, som frågan för kronan ingalunda syntes vara af brådskande beskaffenhet», och litet längre fram heter det: »I allt fall syntes förslaget om anläggningen å vestra stranden böra hvila i afbidan på nöjaktig utredning, huruvida det icke vore för kronan förmånligare att söka förvärfva eganderätt till östra stranden för att der vidtaga erforderliga anordningar för kraftuttagningen.» Icke heller kan jag finna, att sakens afgörande behöfver påskyndas af hänsyn till kraftbolaget. De hänsyn, som från åtskilliga håll anförts till förmån för detta bolag, synas mig ej så litet öfverdrifna, enär kraftbolaget vid inköpet af stranden visste, att kronan gjorde anspråk på samt hade utsigt att få sig tilldömd vattenrätten.

Jag tvekar icke att beteckna den nu föreliggande frågan såsom den viktigaste ekonomiska fråga, som förelegat vid denna riksdag. Jag anser nemligen denna fråga, om hänsyn toges till den sammans vidtgående konsekvenser, till och med viktigare än den stora telefonköpsfrågan. Här gäller nemligen att till ett enskildt bolag upplåta omkring hälften af en bland svenska statens allra värdefullaste egendomar, en egendom, som dessutom kanske mer än någon af statens öfriga egendomar har alla förutsättningar för att med åren stiga och åter stiga i värde. Då en öfverenskommelse om en sådan upplåtelse ej bör ske brådskande och ej heller på grund af en ofullständig och ensidig utredning, så tillåter jag mig att yrka bifall till reservationen.

Herr Nylander: Såsom herrarne funnit, är det nu föreliggande utskottsbetänkandet icke enhälligt, utan samtliga utskottsledamöterna från andra kammaren hafva anmält en gemensam reservation mot det slut, hvartill utskottet kommit med den förseglade sedelns tillhjälp.

I lifligt intresserad, som jag är, för att landets vattenfall skola komma till användning och blifva nyttiggjorda i industriens tjänst, har jag dock uti ifrågavarande fall känt mig något tveksam om hvad som härvid borde göras, och på hvad sätt dessa vattenrättsförhållanden vid Trollhättan lämpligast borde ordnas. Frågan är stor och vidtomfattande, och ju mer man söker sätta sig in i densamma, desto mer måste man otvifvelaktigt komma till den uppfattningen, att den ännu icke är så fullständigt utredd, som man uti

Angående
tillgodogörande
af kronan
tillhörig
vattenkraft i
Göta elf vid
Trollhättan.

(Forts.)

detta hänseende kunde önska. Utredt är visserligen, att staten eger vattnet i dessa mäktiga Trollhätte-strömmar, men icke stränderna. För att staten skall kunna tillgodogöra sig den naturkraft, som ligger i dessa strömmar, är det således nödvändigt, att staten äfven får någon strandrätt. Förevarande förslag innebär, såsom herrarne torde hafva funnit, att staten skulle få eganderätt till en efter vestra stranden liggande jordbit af 700 meters längd och 200 meters bredd, mot det att staten afstår från halfva vattenfallhöjden och 250 kub-meter vatten i sekunden; härför skulle emellertid af bolaget betalas en afgift af fem kronor per hästkraft å turbinaxel, en uppgörelse, om hvars lämplighet meningarne äro synnerligen delade.

Alla myndigheter, som blifvit i saken hörda, och särskildt Konungens befallningshafvande i Elfsborgs län framhåller emellertid, att den vestra stranden är olämplig för anläggande af den ifrågasvarande kraftstationen, hvaremot på den östra stranden de lokala förhållandena äro sådana, att det är synnerligen lämpligt och förenadt med jmförelsevis mindre kostnader att der anlägga en lämplig och tillräckligt omfattande kraftstation för tillgodogörandet af statens rätt till naturkraften i detta vattenfall. Men man finner icke af de föreliggande handlingarna, att någon underhandling egt rum med jordegarna på denna östra strand om upplåtelse af erforderligt jordområde. Det är, såsom herrarne veta, Trollhätte kanalbolag, som eger största delen af dessa stränder. En kraftstations anläggning på den östra stranden skulle, säges det, hindra en blifvande kanal-anläggning derstädes. Fackmän hafva dock visat, att en kombination af en kanal-anläggning och en kraftstation ej är omöjlig, utan skulle möjligen på ett eller annat sätt der låta sig göra.

I reservationen hafva för öfrigt framhållits åtskilliga andra anmärkningar mot Kongl. Maj:ts föreliggande förslag, för hvilka jag dock icke torde behöfva närmare redogöra. Med anledning af hvad som sålunda i denna reservation påpekats och på grund af hvad jag nu i korthet anfört, ber jag, herr talman, att få yrka afslag på utskottets hemställan och bifall till den af herr Pehr Pehrson med flere afgifna reservationen.

Chefen för jordbruksdepartementet, herr statsrådet Odelberg: Jag kan icke annat än beklaga, att ett ärende sådant som detta, hvilket af en representant för Stockholms stad nyss betecknats såsom det i ekonomiskt afseende viktigaste ärende, hvilket vid denna riksdag förelegat, inkommit på kamrarnas bord så sent som i riksdagens elfte timme, då man naturligtvis ej kan påräkna det intresse för riksdagsarbetet, som eljest är vanligt, helst efter de senaste dagarnes kraftansträngning. Jag beklagar också högeligen, att icke några statsutskottsledamöter från denna kammare kunnat i denna fråga förena sig med ledamöterna från Första Kammaren, utan samtliga reserverat sig mot utskottets hemställan.

Det kan under sådana förhållanden synas fullkomligt menings-

löst för mig att här uppträda. men jag kan icke låta denna stora fråga helt och hållet begrafvas här i kammaren utan att yttra några ord. Emellertid skall jag försöka vara så kort som möjligt.

Med den utveckling, som såväl kommunikationerna som industrien i vårt land under de sista årtiondena tagit, är det naturligt, att vår import af stenkol stigit till en enorm höjd, och den uppgick under sista året till ett värde af 90 millioner kronor. Det är klart, att för ett litet och fattigt land som vårt skall en sådan utgift trycka ganska hårdt på handelsbalansen, men hvad värre är, vi komma derigenom i ett beroende till utlandet, som i händelse af krigiska förvecklingar kan bli högst ödesdigert för oss. På grund häraf ha ock under de senaste åren ansatser gjorts för att tillgodogöra landets kraftkällor, och uppmärksamheten har då först och främst rigtats på våra torfmossar och vattenfall. Hvad torffrågan beträffar, så har Riksdagen välvilligt tagit hand om deusamma. Riksdagen har anslagit medel för anställande af en torfingeniör och dessutom i år beviljat en lånefond på 1½ million kronor för att understödja torfindustrien. Intresset för denna industri är också nu mycket stort, hvilket bäst deraf kan bedömas, att statens torfingeniör så anlitats, att han är upptagen hela detta år. Jag vill nu endast hoppas, att de produkter, som med all sannolikhet komma att i stor utsträckning framställas, äfven måtte finna afsättning, och därför hafva jernvägsförvaltningarne, såväl statens som de enskilda, i främsta rummet att sörja.

Hvad beträffar landets vattenfall, så har icke mycket åtgjorts för att förvandla dessa till elektrisk kraft. Åtskilliga sådana företag äro dock bragta å bane, och jag hoppas, att flera skola komma till stånd, särskildt sedan Riksdagen nu antagit en lag om elektriska kraftledningar. Ifrån statens sida har, oakadt staten eger så många stora och dyrbara vattenfall, hitills så godt som intet blifvit åtgjort.

Jag hade hoppats, att vid föregående riksdag Kongl. Maj: skulle hafva kunnat framlägga ett förslag om tillgodogörande af ett vattenfall i Norrland, på det att Riksdagen skulle blifva satt i tillfälle att besluta rörande villkoren för dylika upplåtelse, men de inledda underhandlingarna strandade. Det i år framlagda förslaget angående tillgodogörande af vattenkraften i Trollhättan är af ganska säregen natur, i det att staten blott eger sjelfva vattnet utan att disponera en tumsbredd af stränderna, vare sig den östra eller den vestra. För att här kunna tillgodogöra den enorma vattenkraften fordras därför, att öfverenskommelse träffas mellan å ena sidan staten och å andra sidan egaren till stränderna. Underhandling härom har pågått under loppet af många år, och öfver de uppgjorda förslagen hafva alla sakkunniga myndigheter lemnats tillfälle att yttra sig. Af alla förslag och bland dessa äfven ett om tillgodogörande af hela vattenkraften på ett enda ställe — ett sådant förslag har nemligen också tagits under öfvervägande, hvilket jag vill nämna i

Angående tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan.

(Forts.)

*Angående
tillgodogörande
af kronan
tillhörig
vattenkraft i
Göta elf vid
Trollhättan.*

(Forts.)

anledning af en motsatt uppgift från talaren på stockholmsbanken — hafva alla sakkunniga myndigheter förklarat det af Kongl. Maj:t för Riksdagen nu framlagda vara det mest acceptabla och bästa. Ifrågavarande förslag är grundadt på en uppgörelse med egaren af den vestra stranden, Trollhättans elektriska kraftaktiebolag, och för hvars detaljer jag ej nu torde behöfva redogöra, och går derpå ut att dela kraften på två stationer, af hvilka den ena skulle anläggas af bolaget och den andra af staten å för ändamålet af bolaget upplåten mark. Förslaget har nu godkänts af statsutskottet, men samtliga utskottets ledamöter från denna kammare hafva reserverat sig häremot under förmenande, att utredningen icke vore fullständig, angående möjligheten att anlägga en kraftstation på östra stranden. Jag ber att få påpeka, att staten icke eger någon mark på östra stranden, utan här skulle ske en uppgörelse med Trollhättans kanalaktiebolag om förvärf af mark. För öfrigt har utredning angående möjlighet att förlägga en kraftstation å den östra stranden föregått, och alla sakkunniga myndigheter äro ock ense derom, att nämnda strand är därför mycket lämplig under nuvarande förhållanden, men de äro också lika eniga derom, att, om Trollhätte kanal skall ombyggas, hvilket blott torde vara en tidsfråga, det är fullständigt olämpligt att förlägga en kraftstation på ifrågavarande strand. För hvar och en, som besöker Trollhättan, tror jag, att det skall förefalla helt naturligt, att den vestra stranden reserveras för kraftanläggningen och den östra användes till kanaltrafiken. Ett förslag, åsyftande att förlägga kraftstationen till den östra stranden samt till ombyggnad af kanalen, är uppgjort af trafikchefen Magnell, och ehuru det icke finnes tryckt i den kongl. propositionen, har det emellertid varit för utskottet tillgängligt. Magnells förslag har emellertid af den högsta sakkunniga myndigheten, som vi hafva i vårt land, nemligen väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, förklarats vara alldeles omöjligt, hvarför ock skäl blifvit anförda. Under sådana förhållanden, då dessutom alla sakkunniga med undantag af Konungens befallningshafvandes i Elfsborgs län rådgifvare förklarat den vestra stranden för anläggning af kraftstation vara den lämpligaste, synes mig icke skäl hafva förefunnits för inledande af underhandling om förvärfvande af mark på den östra stranden.

Vidare hafva reservanterna ansett nedläggandet af den påbörjade rättegången angående Önan, som nu disponeras af Trollhättans kraftaktiebolag, mindre tilltalande. Jag har till statsrådsprotokollet uttalat, att jag icke heller tycker om denna uppgörelse, men vi få också taga i betraktande, att en mager förlikning är bättre än en fet process, och hur pass fet processen här kan hafva blifvit är ej godt att förutse. Förhållandet är, att Trollhättans elektriska kraftaktiebolag eger sju skatteköpta qvarnar och sågar å Önan och är sålunda därför fullt berättigadt till utmål och rätt till vatten.

Det är ju möjligt, att kronan kan blifva tilldömd någon del af Önan, men då hela denna lägenhet behöfver tagas i anspråk vid

utförandet af det uppgjorda kanalförslaget, har också bolaget förbundet sig att vid förverkligandet af detta förslag afstå hela lägenheten utan annan ersättning än för de å densamma uppförda byggnader äfvensom att tåla den uppdämning, som skulle bli en följd af statens vattenverks anläggningar, samt att ersätta den skada, som härigenom skulle uppstå för andra vid Trollhättan redan befintliga vattenverk. Om icke denna uppgörelse träffas, nödgas staten, när kanalprojektet en gång skall realiseras, expropriera Önan, och jag befarar, att expropriationssumman då kommer att springa upp till ett mycket högt belopp.

Angående tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan.

(Forts.)

Vidare hafva reservanterna anmärkt, att det pris af fem kronor per hästkraft, som bolaget förbundet sig att betala, är väl litet. Vid prisets bestämmande måste hänsyn tagas till de svårigheter, med hvilka tillgodogörandet af vattenkraften äro förknippade, och i betraktande måste äfven tagas, att det icke endast är 5 kr. per hästkraft, som bolaget skall betala, utan staten får också i ersättning mark, på hvilken en kraftstation för 34,000 hästkrafter kan uppföras. Jag kan icke finna, att under sådana förhållanden 5 kr. är något synnerligen billigt pris, helst i andra länder dylika upplåtelser från statens sida ske för mycket lägre belopp än 5 kr. per hästkraft. För öfrigt spelar det väl här icke så stor roll, om staten får 50 öre eller 1 krona mer eller mindre per hästkraft, utan hufvudsaken är väl, att kraftens tillvaratagande möjliggöres och industrien främjas.

Vidare ha reservanterna icke tyckt om, att uppgörelsen träffas på så lång tid, som Kongl. Maj:t föreslagit, eller 50 år. Utskottet har nedsatt tiden till 40 år, och reservanterna vilja ha den bestämd till 20 år. Bolaget kan naturligtvis ej under de första åren finna afnämare till så stor kraftmängd som 30 à 40,000 hästkrafter, och ju närmare tiden för aftalets upphörande nalkas, desto större blifva svårigheterna att erhålla afnämare af kraft, då uppgörelse blott kan ske på några få år. Alltför täta prisfluktuationer omöjliggöra alla beräkningar för industrien och kunna ej lända till dess fromma.

Jag vet sannerligen icke i hvad afseende, som en vidare utredning här skulle kunna ske. Och jag har ju anledning att också ställa mig undrande och spörjande, då utskottet på sid. 49 säger: »Då enligt utskottets uppfattning dessa synpunkter blifvit vid föreliggande ärendes behandling vederbörligen beaktade och frågan egnats en vidlyftig utredning, anser utskottet densamma nu böra upptagas till afgörande i hufvudsaklig öfverensstämmelse med det af Kongl. Maj:t framlagda förslag». Ja, i händelse det blir Riksdagens Andra Kammares beslut, att vidare utredning här skall verkställas, är jag, för så vidt jag då ännu innehar den plats jag för närvarande bekläder, naturligtvis lika villig som skyldig att verkställa vidare utredning. Men jag vill blott hoppas, att det icke skall gå med denna utredning som med andra våra utredningar, hvilka för några dagar sedan af en ledamot på stockholmsbänken betecknades som en vår

Angående
tillgodogörande af kronan
tillhörig
vattenkraft i
Göta elf vid
Trollhättan.

särskilda nationalegendomlighet, som bragtes derhän, att, efter det utredningen pågått några år, den fråga, hvarom den handlar, försvunne ur våra händer. Jag vill hoppas, att det icke skall gå på det sättet nu. Här ligger en verklig fara i dröjsmålet.

(Forts.)

Herr Nyström: Herr talman, mina herrar! Det, som föranlett mig att underteckna den af herrar Moll och Karlsson afgifna motionen i detta ärende, har varit, dels att det synt mig, som om den i Kongl. Maj:ts proposition förebragta utredning icke vore fullständig och dels att det pris, som åsatts hvarje hästkraft på turbinaxeln, har synt mig vara för lågt. Nu har herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet sagt, att all möjlig utredning har i frågan gjorts; och ehuru jag är skyldig tro, att så verkligen varit förhållandet, synes det mig dock, som om en något fullständigare utredning i afseende å priset pr hästkraft bort kunna åvägbringas. Under den sista tiden har en liflig agitation bedrifvits inom tekniska kretsar för att hos publiken, såväl ingenjörer som allmänheten, inbränna det föreställningssättet, att 5 kronor pr hästkraft eller till och med 3 kronor vore det pris, som staten aldrig borde öfverskrida vid utarrenderandet af sina vattenfall. Jag vill särskildt erinra om, att den, som varit ifrigast i denna agitation och som vunnit den mesta anslutningen inom ingenjörs-kretsar, har just varit kraftbolagets ingenjör J. G. Richert. Han säger i ett föredrag, hållet i svenska teknologföreningen, att staten aldrig bör gå öfver 5 kronor, men väl under och helst borde begära 3 kronor, ja, ännu mindre, per hästkraft. Om jag nu vill veta, hvilket pris jag bör taga för en hästkraft, bör jag först göra mig reda för, huru mycket hästkraften kostar, när den är monterad och färdig att tagas i bruk. I den kongl. propositionen har man icke den ringaste ledning för ett sådant bedömande. Men för min del har jag försökt taga reda på saken ifrån olika håll. Jag har dels en uppgift från tekniska högskolan, ifrån den lärare, som undervisar i detta ämne och som, dervid följande en tysk författare, von Miller, gjort sina beräkningar. Han har beräknat, att produktionspriset för hästkraft, deri inberäknade ränta och amortering å anläggningkostnaden, icke bör öfverstiga och i allmänhet icke öfverstiger 30 kronor. I regeln varierar det mellan 20 och 30 kronor. Nu är det naturligt, att, såsom herr statsrådet antydt, detta pris kan variera högst betydligt, beroende på svårigheten att montera vattenfallen, och det ligger ju för öfrigt i sakens natur. Då blir frågan den: är det då så dyrt att montera vattenfallen vid Trollhättan, att man bör nedgå till det lägsta produktionspriset. Ja, jag nämnde, att den tyske författarens pris gick emellan 20 och 30 kronor. Detta pris motsvaras äfven af de praktiska och faktiska förhållandena. Vid Månsbo uppgår produktionspriset till 20 kronor per hästkraft. Vid Rheinfeldén uppgår det till 21,6 kronor, vid Rheinau till 29,6 kr., vid Eglissau till 30,3 kr. och vid Kaiserthal till 30,7 kr. Om man nu vet produktionspriset per hästkraft, har

man endast att jämföra detta med försäljningspriset för att kunna uppgöra sina kalkyler. Jag har då två synpunkter att välja på, nämligen å ena sidan det pris, som nu faktiskt betalas för en elektrisk hästkraft, och å andra sidan det pris, jag får betala för en hästkraft, producerad med stenkol. Jag har här en lista på olika pris för effektiva hästkrafter. Den varierar emellan 500 kronor och 60 eller 65 kronor per år räknadt. Statens jernvägar betala för hästkraft vid Örebro för 1—60 hästkrafter från Skråmorsen 70 kronor per hästkraft per år samt för kraft derutöfver 20 öre per kilowatt-timme.

Tjugu öre per kilowatt-timme är ett pris, som allt efter förbrukningen representerar mycket öfver 100 kronor per hästkraft och mycket väl kan gå upp till 200 kronor. Jernvägsverkstaden vid Örebro får dessutom kraft ifrån Karlslund och betalar der 65 kronor per hästkraft. Detta är således det pris, som man för närvarande kan anse vara det normala. Jag har hört, att jernvägen har begärt att få ytterligare kraft till 70 kronor per hästkraft, men förvägrats det. Ser jag nu till produktionspriset på hästkraft, 20 å 30 kronor, och jämför det med försäljningspriset 60 å 70 kronor, så är det klart, att prisskillnaden utgör en ytterst präktig marginal för en affärsman, som har att exploitera ett vattenfall, i synnerhet då det är så stort, att det springer upp till 30,000 hästkrafter.

Nu har emellertid herr statsrådet förklarad, att i utlandet priset på vattenkraft är så synnerligen lågt. Och detta lär också i en del fall verkligen vara förhållandet. Jag har hört uppgifvas, att man i Schweiz kan få hyra vattenfall för ett pris af 3 francs upp till 5 å 6 francs. Men siffrorna äro alldeles icke jämförbara. I Schweiz äro vattenfallen af den beskaffenheten, att de äro oerhördt dyra att montera, och under sådana förhållanden saknar man verkliga jämförelsepunkter. Men det fins dock en jämförelsepunkt här, som är af det allra största och mest betydelsefulla värde. Jag har här en uppsats ur Aftonbladet för den 7 maj, undertecknad af J. Gust. Richert, i hvilken till bemötande upptagits de invändningar, som gjorts emot priset 5 kronor per hästkraft. Jag skall tillåta mig att ur denna uppsats uppläsa några rader. »En årlig afgift af 5 kr. per hästkraft och år är visserligen låg i förhållande till de 9: 50, som betalas af ingenjör Stridsberg; men det är dock kr. 0: 75 högre, än hvad en arrendator betalar för det bästa vattenfall i Schweitz, och 5 kr. mera, än hvad tyska staten finner lämpligt att utkräfvå af landets mest betydande vattenkraftsanläggning vid Rheinfeldens.» Huru förhåller det sig nu härmed? Jo, det förhåller sig så, att tyska staten icke har någon strandrätt vid Rheinfeldens, och att den därför ej kunnat der uttaga någon vattenavgift. Detta framgår af följande, som jag tillåter mig citera ur eu tidningsuppsats (ur Aftonbladet, som ännu föreligger endast i korrektur, emedan det icke kunnat utkomma i dessa dagar). Författaren är professor Arrhenius, som varit af Kongl. Maj:t utsänd för att i utlandet studera denna fråga på

Angående tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan.

(Forts.)

Angående
tillgodogörande
af kronans
tillhörig
vattenkraft i
Göta elf vid
Trollhättan.

(Forts.)

begäran af vattenfallskomitén. Detta utdrag är af värde för bedömmandet af hvilket pris bör kunna åsättas vattenkraften. Det lyder som följer: »Det är likaledes lätt att visa, att en afgift af 5 kr. per hästkraft å turbinaxel, som af åtskilliga af bolagets förespråkare förklaras vara särdeles betungande, alls icke motsvarar det värde, som bör åsättas denna kraft. Man har anfört, att exempelvis kraftanläggningen vid Rheinfelden i Baden fått utföras utan någon afgift till staten, som derigenom gifvit efterföljansvärdt exempel. Dervid glömmar man emellertid två ytterst viktiga faktorer. Dels har staten ej någon strandrätt vid Rheinfelden. Viktigare är likväl den andra omständigheten, att anläggningskostnaden för verket vid Rheinfelden utgör en summa af omkr. 550 kr. för hvarje hästkraft å turbinaxel, medan den vid Trollhättan beräknats till endast 150 kr. Beräknas 4,5 procents ränta på utlagdt kapital och, såsom vanligt vid utländska verk, 1,5 procents amortering och underhållskostnad å byggnaderna, så drager det till jmförelse åberopade tyska verket en årskostnad, som med 24 kr. per hästkraft öfverstiger den vid Trollhättan. Man kunde således med skäl räkna på, att hvarje hästkraft å turbinaxel åsattes detta värde.» Jag tror icke, att man behöfver framdraga några vidare exempel för att visa, att den agitation, som satts i gång för att nedbringa prisen på statens vattenfall, icke är vederhäftig.

Jag nämnde, att staten för närvarande får betala 70 kronor för hästkraft vid Orebro. Det är nu ett förhållande, som enligt min åsigt icke kommer att bli bestående i längden, möjligen för mycket stora anläggningar, men är det fråga om smärre anläggningar, kommer priset på den elektriska kraften att normeras af prisen på stenkol. En hästkraft af stenkol kostar nu i regel 2 å 300 kronor för smärre ångmaskiner. För den allra bästa trippelångmaskin bör det kunna nedbringas till 125 kronor per hästkraft. Der har man således den gräns, inom hvilken den elektriska kraften, utportionerad i stora partier, bör kunna gå. Men en vida högre gräns finnes för den smärre industrien. Och att en småindustri bör kunna uppkomma omkring Trollhättan, det är helt naturligt, i synnerhet om staten sjelf utför anläggningen, hvilket egentligen var det innersta syftet med den af oss afgifna motionen. Det är redan af alla sakkunniga erkändt, att det är bättre och billigare att anlägga en kraftstation än att anlägga två. Staten har, trots allt hvad blifvit sagdt, en möjlighet att förvärfva plats på östra stranden, i synnerhet om kanalen behöfver utvidgas. Det är då en helt naturlig sak, att staten öfvertager kanalen och på samma gång åstadkommer en kraftstation för uttagande af hela vattenkraften, d. v. s. ett kraftbelopp, sedan Venern blifvit reglerad, uppgående till 140,000 hästkrafter per turbinaxel. Om man antager produktionspriset på hästkraften vara 20 kronor och försäljningspriset 60 kronor, får staten en vinst af 40 kronor. 40 kronor gånger 120,000 gör närmare 5 millioner i årlig inkomst, sedan hela verket kommit i gång, under det att statsverket för närvarande har förbehållit sig enligt kontraktet

en inkomst af 150,000 kronor. Jag tror också, att ur industriens synpunkt det skulle vara i högsta grad välgörande, om statsverket blefve den, som anlade kraftstationen och ifrån denna kraftstation dels toge sin egen drifkraft till sina jernvägar, dels afläte ett större parti till Göteborg och andra större samhällen och dels läte den återstående kraften utgå som ett befruktande regn öfver Vestergötland omkring Trollhättan, der det i så fall säkerligen skulle uppstå många små industrisamhällen.

På grund af hvad jag nu anfört, tillåter jag mig att yrka bifall till reservationen.

Herr Hedin i Stockholm: Herr talman! Kanske uti högre grad än vid något föregående tillfälle har man under denna riksdag haft anledning att beklaga, att Kongl. Maj:ts framställningar — många framställningar af den allra största vikt och som kräft den allra största uppmärksamhet — hopats på Riksdagens bord, sedan en god del af den normala riksdagstiden gått förbi. Det är alldeles gifvet, att man icke helt och hållet kan afklippa rättigheten för Kongl. Maj:t att under Riksdagens lopp och till och med ända in emot slutet af densamma komma med nya propositioner, när nemligen sådana omständigheter inträffat, att det icke är rimligt att tänka på ett uppskof, om det t. ex. inträffat en sådan kalamitet, att Kongl. Maj:t är skyldig att vända sig till Riksdagen för att med dess medverkan vidtaga sådana åtgärder, som omständigheterna påkalla. Men för mig står det klart, att det blir rent af nödvändigt att genom grundlagsändring precisera denna Kongl. Maj:ts rättighet till mycket angelägna fall, d. v. s. i väsentlig grad inskränka densamma. Under denna riksdag har det kommit derhän, att det säkerligen för mången varit omöjligt att kunna ens genomläsa alla utskottsbetänkanden, som kommit från utskotten. I alla händelser har detta varit förhållandet med mig, som icke haft något utskottsarbete och som är van att vara flitig.

Hvad nu denna proposition vidkommer, skall jag för min del — och jag vet, att många hysa samma mening — uttala heder och tack till våra ledamöter i utskottet, som afstyrkt propositionen, hvilken derigenom är död, såsom den förtjenar. När den blifvit afslagen denna gång, kommer den lyckligtvis aldrig igen i det skicket. Det är ganska visst. Ingen betviflar, att departementschefen handlat i den fullständigaste öfvertygelse om att tjena det allmännas intresse; det faller ingen in att tro, att han har den principen att i all beskedlighet och i all välmening gå till mötes äfven de mest o begränsade bolagsanspråk. Men det är på samma gång lofligt att säga, att efter mångas mening herr departementschefen blifvit missledd, hvilket är en mensklig sak och kan träffa personer äfven i så hög ställning. Utredningen har i väsentlig mån varit lagd i händerna på personer, hvilka äro intresserade i den privata affären. Jag har också hört uppgifvas, att just sådana personer blifvit inkallade och

Angående tillgodogörande af kronan tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan.
(Forts.)

Angående
tillgodogöran-
de af kronan
tillhörig
rattkraft i
Göta elf vid
Trollhättan.
(Forts.)

hörde inför statsutskottet, under det att statsutskottet icke brytt sig om att höra de personer, som alldeles ogilla den ifrågavarande framställningen. Nu är det för öfrigt så, att man bör vara betänkt på att, så snart en kongl. proposition här framlägges beträffande något statens aftal med ett bolag, också få en förteckning öfver bolagets ledamöter med vidtagen garanti för att icke denna förteckning blifvit oriktig genom några för tillfället företagna manipulationer, som för någon längre eller kortare tid flytta aktierna öfver i andra händer för att sedan låta dem återgå till de ursprungliga egarne, när Riksdagen bifallit den kongl. propositionen. Det förhåller sig så, att ledamöter af den högre administrationen fått ett sådant intresse för bolagsaffärer, att det icke blott hindrar dem att, på sätt önskligt vore, sköta sina embeten, utan också att deras intressen komma att göra sig gällande i de frågor, som af Riksdagen skola afgöras, på sådant sätt, att man har all möjlig anledning att fråga sig icke blott hvad denna proposition innehåller, utan äfven hvilka de äro, som varit i tillfälle att genom sin position och sitt förhållande till regeringen påverka framställningen till förmån för ett bolag, som kanhända eljest fått sin framställning något närmare granskad af högsta vederbörande, då de icke hade att lita till uppgifter, framställningar och önsknings från dem, som utgöra deras närmaste omgifning och till hvilka det är fullkomligt förklarligt, att de vilja sätta lit.

Jag för min del instämmer i det yrkande, som blifvit gjordt om bifall till reservanternas afslagsyrkande.

Herr Lindhagen: Jag vill endast be att få säga några ord med anledning af herr statsrådets yttrande, att all möjlig utredning blifvit gjord och att herr statsrådet icke kunde se, att någon vidare utredning kunde gifvas än den, som finnas i den kongl. propositionen.

Det är så märkvärdigt med utredningar. Det beror alldeles på hvilken utredning man vill hafva, och i detta ärende är det alldeles påfallande, att man från början utgått från att saken skall ordnas så, att bolaget skall komma till den uppgörelse, som passar det bäst. Der utredningen besjulas endast af ett sådant syfte, komma lätt andra synpunkter till korta. Vill man deremot, att statens och framtidens intressen skola ses i första rummet, borde man hafva äfven begärt utredning från sådana personer, som veterligen särskildt besjulas af en sådan syn på saken.

Att herr statsrådet är i sin goda tro, det vet man visst, ty det är han i alla frågor, som af honom framläggas. Och de, som äro under honom och sköta utredningarne, äro nog äfven i god tro, men i detta fall hafva de besjulats af ett visst mål, som de satt sig före, och då blir utredningen med den bästa vilja i verlden ensidig. Redan den omständigheten, att man icke upptagit till allvarligt öfvervägande en så vigtig sak som att göra det möjligt för kronan att öfvertaga det

hela, visar, att utredningen varit ensidig. Detta är dock en sak, som, om man varit intresserad för den, man skulle kunnat finna utvägar för. Ty det är påfallande, att en så viktig kraftkälla som denna, hvilken ligger så centralt, är af oerhörd betydelse för hela den trakt, der den finnes, och i framtiden, om den rätt tillgodogöres, skall der kunna uppamma en storartad industri, både storindustri och småindustri. Men om man nu låter ett enskildt bolag börja rörelsen på ett för öfrigt för staten ofördelaktigt sätt, så kommer staten efter och får bolagen till konkurrenter. Och om man i första rummet lägger halfva kraftkällan i ett enskildt bolags hand, så kan det inträffa, att icke förenämnda stora industri, utan endast detta bolags industri till äfventyrs kan blifva tillgodosedd. Sjelfva anläggningen skulle naturligtvis vinna på, om det hela kunde drivas såsom *en* affär.

*Angående
tillgodogörande
af kronan
tillhörig
vattenkraft i
Göta elf vid
Trollhättan.*

(Forts.)

Jag vill också erinra om den tid, för hvilken denna upplåtelse är gjord. Herr statsrådet nämnde, att det vore skäligt och billigt, att det blefve ungefär så lång tid, som Kongl. Maj:t föreslagit och hvilket också utskottet skulle hufvudsakligen förordat. Men jag vill erinra, att det är en oerhördt stor skilnad äfven mellan Kongl. Maj:ts förslag och utskottets. Ty Kongl. Maj:ts förslag afsåg faktiskt upplåtelse på evärdlig tid och att koncessionsafgifterna skulle hvart femtionde år regleras, men utskottet förordar endast en upplåtelse på högst 40 år, och sedan skall kronan hafva rätt att återlösa verket. Det förhållandet, att den utredning, som ligger bakom Kongl. Maj:ts förslag, icke ens velat uppmärksamma en så oerhördt viktig omständighet, som att staten icke för all framtid afhänder sig detta och att statsutskottet enhälligt varit af den mening, att det är ett stort förbiseende, när man under utredningen icke haft detta för ögonen, visar, att utredningens syfte varit synnerligen ensidigt.

Det bestämdes, då lagen om de elektriska kraftledningarna antogs, att en dylik upplåtelse vid expropriation och koncession skulle afse en tid af högst 40 år. Jag misstänkte då och jag misstänker fortfarande, att högst 40 år komma att i praktiken blifva minst 40 år, men jag vill endast anmärka äfven gent emot utskottets förslag, som innehåller, att en reglering af afgifterna skall ega rum hvart 40:de år, att om någon gång och just i analogi med bestämmelserna i den lag, som förut antagits, man skall tillämpa en kortare tid än 40 år, så skall det väl vara i ett sådant fall, då det endast gäller att reglera dessa afgifter. Ty de stigande konjunkturvärdena förtjena verkligen att oftare än hvart 40:de år tagas i öfvervägande.

Jag har intet annat yrkande att göra än om bifall till reservanternas förslag, under uttalande af den förhoppning, att vid en blifvande ny utredning det icke måtte blifva enbart den syn på saken, som vill undertrycka reservationens synpunkter, utan att äfven sådana personer, om hvilka man vet, att de hafva intresse för dessa

Angående tillgodogörande af kronans tillhörig vattenkraft i Göta elf vid Trollhättan. synpunkter, må få tillfälle att yttra sig i saken. Jag ber därför att få yrka bifall till reservationen.

Chefen för jordbruksdepartementet, herr statsrådet Odelberg:
Jag hade visserligen ej tänkt att vidare yttra mig i denna fråga, men det har fälts alldeles för starka uttryck, för att jag skulle kunna med tystnad förbigå desamma.

Herr Hedin förklarade, att här var blott en ensidig utredning verkställd och att den var partisk. Han ville dermed påskina, att de personer, som haft med saken att göra, varit påverkade af några bolagsintressen. Hvad mig sjelf beträffar, får jag säga, att jag står komplett fri från alla dylika intressen. Jag är icke delegare i något bolag. Och jag kan icke tänka mig, att väg- och vattenbyggnadsstyrelsen eller den så kallade vattenfallskomitén gjort sig skyldiga till något partiskhet vid denna utredning.

Hvad nu priset beträffar, hvilket man funnit vara för lågt, så är det naturligt, att, om staten vore ensam egare både till marken och vattnet, högre vilkor kunnat uppställas. I betraktande måste tagas, att staten ej eger en tumsbredd mark, på hvilken kraftstation kan anläggas, och då måste priset blifva lägre och beroende på öfverenskommelse med strandegaren. Staten må vara den starkare parten, men staten kan icke tvinga sig till mark, såvida den icke vill begagna sig af expropriationsrätten; och jag tror icke, att Riksdagen, som i allmänhet är rädd för att utsträcka denna rätt alltför långt, vill vara med om att tillgripa densamma vid dylika förhållanden.

Hvad nu herr Lindhagen anförde om rätt för staten att efter vissa år inlösa bolagets anläggningar, vill jag gerna erkänna, att det är mycket lämpligt. Och jag tycker, att utskottet dervidlag uppställt ett mycket godt vilkor. Men jag svarar icke för att Kongl. Maj:t, äfven om utskottets förslag skulle blifva antaget, skulle kunna förmå bolaget att gå in på ett sådant vilkor, jag upprepar ännu en gång, att det är icke staten ensam, som här bestämmer vilkoren.

Herr Hedin förklarade bestämdt, att denna proposition är död för alltid och att den således icke kommer fram vidare. Han, lika litet som jag, lärer dock kunna bedöma, huruvida den kommer fram en gång till eller icke, ty det beror till stor del på det beslut, Första Kammaren fattar, äfvensom på resultatet af den utredning, som denna kammare naturligen kommer att besluta.

Friherre De Geer: Som mitt namn blifvit nämndt vid frågans förgående behandling i tekniska tidskrifter, skall jag be att med några ord få belysa min ställning till densamma. Hvad jag kommer att säga gäller endast den rent geologiska beskaffenheten af östra och vestra stranden vid Trollhättan. För några år sedan framstälde jag i föreläsningar vid Stockholms högskola mina åsikter om berg-

grundens beskaffenhet i mellersta Sverige, och jag behandlade särskildt ett mycket framträdande drag i dessa traktors terrängförhållanden. Jag framhöll, att berggrunden derstädes var genomdragen af långa spricklinier, utefter hvilka sättning i jordskorpan egt rum. En sådan spricklinie framgår längs den bekanta dalen mellan Halle- och Hunneberg, der berggrunden öster om sprickan sjunkit ett trettio-tal meter. Den direkta förlängningen af denna spricklinie är just det parti af Göta elfs dalgång, der Trollhättefallen äro belägna. Här kan man derför vänta sig samma fenomen som på många liknande förekomster i mellersta Sverige.

Nu är förhållandet vid sådana sättnings- eller förkastningslinier, att de icke sänkta partierna — således vid Trollhättan det, som bildar den högre, bolaget tillhöriga vestra stranden — hafva under långa perioder efter den tid, då förkastningen inträffat, just i följd af sitt högre läge varit mest utsatta för vittring och dermed sammanhängande, ytlig sprickbildning. Detta är ett förhållande, som på mångfaldiga ställen i södra och mellersta Sverige kan iakttagas, och terrängformerna på sådana uppstående partier äro derför också i regeln mycket sönderskurna af dalar och sjöar, under det att de sänkta partierna legat skyddade mot vittring och annan åverkan af tidens tand, hvarför deras yta i regeln är påfallande jemn och fri från dalar och sjöar.

Nu torde man inom tekniska kretsar vid tillämpningen af dessa geologiska slutsatser på förhållandena vid Trollhättan hafva antagit, att vittringen härstädes inom det icke sänkta, vestra bergspartiet trängt ned så djupt, att sagda parti i sin helhet vore af misstänkt beskaffenhet, under det de nedsänkta partierna vore tillförlitliga, enär dessa varit mera skyddade mot vittring. Nu är det nog i stort sedt antagligt, att så är förhållandet, men deremot är det nog ytterst vanskligt att blott på allmänna geologiska grunder säga, *huru långt* vittringen trängt ned inom det för densamma mest utsatta området och huru mycket af det ursprungligen vittrade materialet, som sedermera derifrån under istiden blifvit bortfördt. Vidare är å andra sidan vanligt, att just de sänkta partierna äro de, hvilka vid sjelfva sänkningen blifvit mest sönderdelade af sprickor. Det är nemligen förhållandet, att talrika sprickor bruka uppkomma i följd af det tryck, som beledsagar en sådan sättning i jordskorpan. Jag har härmed velat framhålla, att man genom en undersökning af endast berggrundens yta har synnerligen svårt att bedöma, huru långt ned de vitttrade partierna sträcka sig. Likaså är det ofta så godt som omöjligt att på förhand bedöma, huru stor roll sprickbildningen spelar inom de sänkta områdena, hvilka ej sällan till stor del äro öfvertäckta af lösa jordlager.

Jag tror, att det också i föreliggande fall är synnerligen vanskligt att bilda sig någon föreställning om beskaffenheten af de två stränderna ur teknisk synpunkt, förrän man tillgriper sprängnings-

Angående arbeten i och för de tunlar, om hvilka det här är fråga. Visserligen tror jag, att man af planmessiga okulära utredningar kan draga vissa nyttiga slutsatser, men att de dock svårligen kunna blifva tillräckligt bestämda, för att man skulle våga bygga alltför mycket på desamma, då det gäller ett så omfattande tekniskt företag som detta.

Göta elf vid Trollhättan.

(Forts.)

I afseende på sjelfva hufvudfrågan har jag icke haft tillfälle att sätta mig in i den ekonomiska sidan af saken tillräckligt för att våga framställa något yrkande. A ena sidan är det visserligen af den största betydelse, att våra vattenfall så snart som möjligt tagas i anspråk, men å andra sidan är det ej mindre viktigt, att statens intressen omsorgsfullt bevakas genom möjligast fullständiga utredningar. Jag har icke något yrkande att göra.

Herr Hedin i Stockholm: Om herr departementschefen vill använda 5 à 10 minuter, så kan han säkerligen här få kännedom om namnen å åtskilliga af de personer, hvilka hafva påverkat denna framställning — kanske utan herr departementschefens vetskap — och hvilka äro djupt intresserade i det privata företaget. Herr departementschefen kan vända sig till åtskilliga personer här i kammaren för att få kännedom om den saken.

Att denna proposition ej någonsin kommer fram till Riksdagen, det vet herr departementschefen lika bra som jag och hvar och en, som för närvarande är tillstädes i detta rum.

Ofverläggningen var härmed afslutad. Herr talmannen framställde propositioner å de derunder gjorda yrkandena, och blef dervid med afslag å utskottets hemställan den af herr Pehrson i Törneryd med flere vid detta moment afgifna reservationen af kammaren bifallen.

Mom. b).

Utskottets hemställan bifölls.

Efter föredragning härupå af *mom. c)* anförde

Herr Nylander: Då kammaren bifallit reservanternas hemställan i *mom. a)*, vågar jag hemställa, att kammaren äfven ville bifalla reservationen vid *mom. c)*.

Vidare yttrades ej. Efter af herr talmannen framställda propositioner afslog kammaren utskottets hemställan och biföll den af herr Pehrson i Törneryd med flere vid detta moment afgifna reservationen.

§ 4.

Vidare föredrogos hvar för sig och blefvo af kammaren godkända: bevillningsutskottets betänkande n:o 39, med förslag till den af Riksdagen fastställda bevillningssummans utgörande; och

bankoutskottets memorial n:o 12, i fråga om ändringar i bankoreglementet.

*Angående
ändring i § 75
riksdags-
ordningen.*

§ 5.

Härefter förelåg till afgörande konstitutionsutskottets utlåtande n:o 9, i anledning af väckt motion angående ändring i § 75 riksdagsordningen.

Till konstitutionsutskottets behandling hade blifvit öfverlemnad en inom Andra Kammaren af herr *Ernst Carlson* väckt motion, n:o 174, hvori motionären hemställt, att Riksdagen måtte såsom hvilande för vidare behandling i grundlagsenlig ordning antaga följande förslag till ändrad lydelse af § 75 riksdagsordningen.

Riksdagsordningen.

§ 75.

1. Vid val iakttages, att namnsedlarne, så framt de skola blifva gällande, böra vara enkla, slutna, hoprullade, omärkta och fria såväl ifrån tvekydighet i anseende till personernas namn som från origtighet i anseende till deras antal. Mellan personer, som vid val undfått lika antal röster, skiljes genom lottning, när så erfordras.

2. Val, som af kammaren förrättas, ledas af talmannen och öfvervakas af honom och af en vid början af hvarje riksdag af kammaren utsedd nämnd, bestående af fyra ledamöter, med lika många suppleanter.

3. Vid val, som af kammare förrättas, skall, derest minst en tiondedel af kammarens ledamöter senast vid det sammanträde, då tid för valet utsättes, derom göra framställning, förfaras på följande sätt. De vid valet afgifna namnsedlarnes antal delas med antalet af dem, som skola väljas, och den sålunda erhållna valqvoten, vid uppkommande bråk bestämd till närmast högre hela tal, lägges till grund för bestämmandet af hvilka skola anses valda. Sedan namnsedlarne öppnats och till sin giltighet granskats, fördelas de i flockar, så att till hvarje flock läggas de sedlar, å hvilka samma namn förekomma i samma ordning. Vid uppräknandet tagas till en början endast de flockar i beräkning, som innehålla minst lika stort antal namnsedlar, som valqvoten angifver, de talrikare flockarne först, de fåtaligare derefter. Inom hvar och en af dessa flockar förklaras personer valde i den ordning, de å namnsedlarna finnas upptagne, och till det antal, som angifves genom det hela tal, hvilket framkommer, då namnsedlarnas antal inom flocken delas med valqvoten. Namn å den, som redan i en föregående flock förklarats vald, förbigås, om det å nyo förekommer i en följande, och i stället räknas det å namnsedeln närmast derefter uppförda namnet. Har det antal, som skall väljas, icke på sådant sätt uppnåtts, fylles antalet af den eller dem, som vid sammanräkning af återstående namn å samtliga afgifna namnsedlar befinnas hafva erhållit de flesta rösterna; i händelse af lika röstetal skilje lotten. Vid användande af detta valsätt eger en

Angående
ändring i § 75
riksdags-
ordningen.
(Forts.)

namnsedel giltighet, äfven om den innehåller färre namn än antalet af dem, som skola väljas.

4. Mellan de valde bestämmes ordningen, derest de förut tillhört ifrågasvarande utskott eller nämnd, efter det antal riksdagar, de inom samma varit ledamöter eller suppleanter, men eljest, eller i händelse detta antal är lika, medelst lottning.

Utskottet hemställde emellertid, att herr Ernst Carlsons förevarande motion ej måtte föranleda någon Riksdagens åtgärd.

Vid utlåtandet hade fogats reservationer:

af herr *Moberg*,

af friherre *Barnekow* samt herrar *Boëthius*, *Waldenström* och *Ernst Carlson*, hvilka hemställt,

att Riksdagen måtte såsom hvilande för vidare behandling i grundlagsenlig ordning antaga förslag till ändrad lydelse af:

Riksdagsordningen.

§ 37.

1. A hvarje lagtima riksdag skola, inom sex dagar efter dess öppnande, tillsättas: ett konstitutionsutskott, ett statsutskott, ett bevillningsutskott, ett bankoutskott samt ett lagutskott. Dessa Riksdagens ständiga utskott skola bestå: konstitutionsutskottet af tjuogo, statsutskottet af tjugofyra, bevillningsutskottet af tjuogo, bankoutskottet af sexton och lagutskottet af sexton ledamöter, hvilka hvardera kammaren till halfva antalet inom sig väljer; ankommande på kamrarnas sammanställmande beslut att, när sådant finnes vara af nöden, tillsätta särskildt utskott för upptagande af fråga, som tillhör ständigt utskotts behandling, så ock att, derest utskott anmäler behof af förstärkning i ledamöternas antal, sådant bevilja.

(2, 3 och 4 oförändrade).

§ 75.

1. Vid val iakttages, att namnsedlarne, så framt de skola blifva gällande, böra vara enkla, slutna, hoprullade, omärkta och fria såväl från tvetydighet i anseende till personernas namn som från origtighet i anseende till deras antal. Mellan personer, som vid val undfått lika antal röster, skiljes genom lottning, när så erfordras.

2. Vid val, som enligt 37 och 50 §§ af kammare förrättas, skall, derest minst en femtedel af kammarens ledamöter senast vid det sammanträde, då tid för valet utsättes, derom gör framställning, förfaras på följande sätt. De vid valet afgifna namnsedlarnes antal delas med antalet af dem, som skola väljas, och den sålunda erhållna valqvoten, vid uppkommande bråk bestämd till närmast högre hela tal, lägges till grund för bestämmandet af hvilka skola anses valda. Sedan namnsedlarne öppnats och till sin giltighet granskats, fördelas

de i flockar, så att till hvarje flock läggas de sedlar, å hvilka samma namn förekomma i samma ordning. Vid uppräknandet tagas till en början endast de flockar i beräkning, som innehålla minst lika stort antal namnsedlar, som valqvoten angifver, de talrikare flockarne först, de fåtaligare derefter. Inom hvar och en af dessa flockar förklaras personer valde i den ordning, de å namnsedlarna finnas upptagne, och till det antal, som angifves genom det hela tal, hvilket framkommer, då namnsedlarnas antal inom flocken delas med valqvoten. Namn å den, som redan i en föregående flock förklarats vald, förbigås, om det å nyo förekommer i en följande, och i stället räknas det å namnsedeln närmast derefter uppförda namnet. Har det antal, som skall väljas, icke på sådant sätt uppnåtts, fylles antalet af den eller dem, som vid sammanräkning af återstående namn å samtliga afgifna namnsedlar befinnas hafva erhållit de flesta rösterna; i händelse af lika röstetal skilje lotten. Vid användande af detta valsätt eger en namnsedel giltighet, äfven om den innehåller färre namn än antalet af dem, som skola väljas.

Angående
ändring i §75
riksdags-
ordningen.
(Forts.)

3. Mellan de valde bestämmes ordningen, derest de förut tillhört ifrågavarande utskott eller nämnd, efter det antal riksdagar, de inom samma varit ledamöter eller suppleanter, men eljest, eller i händelse detta antal är lika, medelst lottning.

af herrar *Dahn* och *Andersson* i Öhrstorp,

af herr *Johnsson* i Bollnäs; samt

af herr *Pettersson* i Österhanninge.

Sedan utskottets hemställan blifvit uppläst, begärdes ordet af

Friherre Barnekow, som anförde: Herr talman, mina herrar! Jag skall be att i all korthet få redogöra för hvari skilnaden består mellan reservanternas förslag och motionen. Den ligger deri, att motionärens förslag afser, att det proportionella valsättet skall tillämpas vid alla val inom Riksdagen, medan reservanterna åter anse, att det skall tillämpas endast vid utskottsval och de val, som skola förrättas, då Konungen äskar öfverlägga med deputerade från Riksdagen. Vidare föreslår motionären, att detta skall tillämpas, om en tiondedel af någondera kammarens ledamöter så önskar, då deremot reservanterna, som ansett detta vara för litet, föreslå, att sådana val icke skola ske med mindre än att en femtedel af kammarens ledamöter framlägger förslag derom. Detta är nu den hufvudsakliga skilnaden mellan reservanternas förslag och motionen, men det finnes äfven en annan olikhet, som står i sammanhang härmed och berör en sak, som jag knappast är säker på, att alla kammarens ledamöter ens hafva reda på, nemligen att man såsom betydelselös skulle borttaga en rätt, som nu finnes, fastän den aldrig kommit till användning, nemligen att välja utskott medelst elektor.

Jag skall vidare be att helt kort få vidröra utskottets motivering. Utskottet säger: »Dertill kommer den med det proportionella valsättets användande alltid förenade olägenhet af en afsevärd tidsutdrägt,

Angående
ändring i § 75
riksdags-
ordningen.
(Forts.)

hvilken olägenhet särskildt med hänsyn till det allt mer omfattande arbete, som Riksdagen numera har sig förelagdt, måste blifva känbar.» Ja, om det vore fråga om att tillsätta utskott under de sista dagarna af riksdagen, då kunde man tala om Riksdagens dyrbara tid, men sannerligen jag tror, att tiden vid början af riksdagen är så dyrbar, att man icke skulle kunna offra några timmar på att tillämpa det proportionella valsättet. Vidare säger utskottet: »I alla händelser kan utskottet icke finna, att något behof af ifrågavarande valmetod vid nu omhandlade val för närvarande hos oss föreligger.» Nej, det kan väl hända, att icke för ögonblicket något sådant behof föreligger, men det kan hända, att det kan komma att föreligga en gång, då partierna stå skarpare mot hvarandra än nu. Än vidare säger utskottet: »Dessutom kan enligt utskottets förmenande icke med fog påstås, att under de senare åren något majoritetsförtryck vid utskottsval inom Riksdagen gjort sig gällande.» Ja, det beror på hvad man menar med senare tider. Nog har jag varit med om den tid, då majoritetsförtryck i ganska hög grad tillämpats. Vi behöfva endast gå till tullstriden, då utskotten komplett rensades, så att i vissa utskott, såsom bevillnings- och konstitutionsutskotten, icke en enda med motsatt åskådning mot majoritetens fick inträda.

Mina herrar, jag har den uppfattningen, att de proportionella valen äro svåra att tillämpa i någon mera utsträckt grad, och jag tror, att, om regeringen år 1904 på grund af den skrifvelse, som beslöts i natt, skulle komma fram med något förslag till allmän rösträtt i förening med proportionella val, icke ens den nya parti-bildning, som skedde i natt, d. v. s. biskop Billing, herr Ivar Månsson och herr Branting, skulle kunna genomdrifva ett sådant förslag. Här deremot tror jag, att detta valsätt skulle kunna tillämpas, och jag får därför, herr talman, yrka bifall till reservationen.

Herr vice talmannen, som nu öfvertagit ledningen af kammarens förhandlingar, lemnade häruppå ordet till:

Herr Ernst Carlson, som yttrade: Herr talman! I anslutning till det yrkande, som nyss framstälts af konstitutionsutskottets ärade vice ordförande, skall jag be att få säga några ord i föreliggande fråga.

I afseende på den formella behandlingen har denna sak varit utsatt för ett dubbelt missöde. Först och främst har nemligen betänkanDET i fråga kommit fram först i riksdagens elfte timme — såsom en efterrätt på den stora rösträtten — och det är naturligen en särdeles fatal situation, då ju allas intresse varit fängsladt på annat håll. Vidare har frågan i utskottet förlorat på lotteri; meningarne stodo nemligen jernstarka, och Andrakammarledamöternas mening förlorade på den förseglade sedeln, hvadan utskottets utlåtande blef afstyrkande, ehuru det lika väl hade kunnat blifva tillstyrkande.

Emellertid finna herrarne, att vid betänkanDET fogats 9 reserva-

tioner, nemligen en från Första och åtta från Andra Kammaren. Fyra reservanter, nemligen friherre Barnekow samt herrar Boëthius, Waldenström och undertecknad hafva tillstyrkt ett i förhållande till motionen något modifieradt förslag, för hvilket vice ordföranden nyss redogjort; tre andra reservanter, herrar Dahn, J. Andersson och Pettersson, hafva instämt i motionens syfte, och en, herr Johnsson, har velat gå ännu längre än motionären genom att göra det proportionella valsättet obligatoriskt. Jag hoppas, att kammaren skall följa de fyra förstnämnda reservanternas anvisning och bifalla det af dem framlagda, högst moderata förslaget.

Nu tör måhända någon säga, att, då Riksdagen i natt antagit en skrifvelse, deri det bland annat begäres, att frågan om proportionella val skall utredas, en konsekvens deraf borde vara, att det här föreliggande förslaget antoges, för att någon erfarenhet om saken måtte vinnas. Ett sådant resonnement har ju åtskilligt för sig, men det är icke afgörande; ty denna fråga kan och bör vara en fråga för sig. Man kan mycket väl vara emot det proportionella valsättets användande vid riksdagsmannaval, men dock vara med om att det, på sätt här föreslagits, skall förekomma vid utskottsval inom Riksdagen.

Förhållandena äro ju i de båda fallen mycket olika. Vid riksdagsmannaval finnes det en massa valmän, som äro okända för hvarandra, vidsträckta valkretsar samt ofta brist på partidisciplin. Inom Riksdagen åter är antalet valmän strängt begränsadt, högst 150 i Första Kammaren och högst 230 i Andra Kammaren; här hafva vi en van partiledning, som sätter upp förslagslistor, och dessutom vana och intelligenta valmän, som lätt handskas med dylika ting. Det kan alltså gå lätt nog att här få erfarenhet af det proportionella valsättets förtjenster och fel, en erfarenhet, som sedan kan komma den större valfrågan till godo. Men frågan om införande af nämnda valsätt vid val inom Riksdagen bör i hvarje fall behandlas såsom en fråga för sig.

Hvad konstitutionsutskottets afstyrkande skäl beträffar, torde herrarne, efter hvad den föregående talaren anmärkt, redan ha funnit, att det är sådana godtköpsskäl, som ett utskott vanligen använder, när det i en hastig vändning skall afstyrka ett förslag.

Utskottet säger först, att det icke velat frångå den uppfattning, utskottet förut haft i frågan. Hurudan denna uppfattning varit, framgår af hvad som står på sid. 5 i utlåtandet. Frågan har nemligen flere gånger varit före. Sålunda väcktes motion i samma rigtning vid 1878 års riksdag af professor Rydin, år 1895 af herr Sven Palme och år 1897 af herr Nydal. Konstitutionsutskottet har vid sakens upprepade behandling småningom alltmera erkänt de proportionella valens rigtighet i princip, och år 1897 uttalade utskottet, »att det väl kunde vara önskvärdt, om beträffande val inom Riksdagen och särskildt val af ledamöter i utskotten en valmetod blefve använd, hvarigenom de olika meningarne inom kamrarne

*Angående
ändring i § 75
riksdags-
ordningen.
(Forts.)*

Angående
ändring i § 75
riksdags-
ordningen.

(Forts.)

kunde i förhållande till sin storlek tillförsäkras inflytande på valresultaten». Men då valmetoden ännu syntes ofullkomlig, kunde utskottet icke tillstyrka förslaget.

Utskottet var alltså redan för fem år sedan principiellt för saken, men fann icke den då föreslagna valmetoden tillfredsställande. Nu har utskottet också en del vackra saker att säga om principen; man finner det vara öfverensstämmande med rättvisa och billighet, att de olika meningsgrupperna inom kamrarne öfver hufvud blifva i förhållande till sin numerära styrka inom utskotten företrädda, och utskottet anser, att ett sådant valsätt skulle leda till en förbättrad utredning af riksdagsärendena, enär utredningen skulle vinna i allsidighet och fullständighet. Häre ger jag utskottet fullständigt rätt.

Men så komma de skäl, som utskottet har emot förslaget. Först och främst passar valsättet icke att användas vid val af Riksdagens nämnder, d. v. s. då Riksdagen utser valmän för val af banko- och riksgäldsfullmäktige eller justitieombudsman, då valmännens antal för hvardera kammaren är 24, eller för val af konung och tronföljare, då deras antal för hvardera kammaren stiger till 32, o. s. v. Detta skäl bortfaller emellertid i fråga om reservanternas förslag, der det proportionella valsättet är inskränkt till utskottsval och val af sådana deputerade, som omtalas i 50 § riksdagsordningen. Det skulle sålunda icke gälla nämnderna.

Vidare påpekar utskottet svårigheterna att på ett praktiskt tillfredsställande sätt lösa frågan och förmenar, att det här föreslagna valsättet icke heller öfvervunnit svårigheterna. Jag vill dock nämna, att ifrågakvarande valmetod blifvit gillad af flera framstående svenska valteknici. Särskildt har professor Phragmén, som dock i viss mån kunde anses för part i frågan, då han sjelf utarbetat ett annat mera fulländadt, men mera inveckladt valsysteem, i bref till mig uttalat, att metoden, ehuru, liksom alla dylika, behäftad med vissa ofullkomligheter, dock är fullt brukbar och särdeles enkel. Detta uttalande torde således kunna anses väl uppväga utskottets majoritets uttalande. Också är sjelfva den föreslagna lagtexten granskad först af framstående jurister och sedan af en komité inom utskottet.

Utskottet säger äntligen, att det icke kan finna, att under de senare åren något majoritetsförtryck vid utskottsval inom Riksdagen gjort sig gällande. I den frågan kan dock finnas rum för olika åsigtter. Jag har hört talrika och rätt högljudda klagomål öfver utskottens sammansättning. Man säger, att åtskilliga af kammarens ledamöter hafva flera uppdrag, medan andra icke hafva något alls. Man säger också, att det ofta nog är partigunst och personliga sympatier mer än lämplighet, som äro afgörande för valens utgång. Ja, man klagat öfver, att, äfven då stundom personer väljas ur motpartiet, dock icke sådana tagas, som detta parti sjelf vill hafva, utan sådana, som kunna finnas vara för det herskande partiet acceptabla. Jag skall icke inlåta mig på, huruvida dessa klagomål äro berättigade eller icke; men säkert är, att de äro allmänna. Och hvad jag be-

stämmt vill påstå, det är, att det för framtiden vore godt att hafva en garanti mot dylikt partigodtycke. Endast den möjligheten, att under upprörda tider ett parti kan med den nuvarande majoritetsberäkningen alldeles utestänga sina motståndare ur utskotten, endast den möjligheten torde vara skäl nog för att vidtaga en åtgärd i den riktning, som här föreslagits.

Angående
ändring i § 75
riksdags-
ordningen.
(Forts.)

Om jag sålunda finner utskottets skäl vara särdeles svaga och intetsägande, så synas mig deremot de i motionen anförda positiva sakskalet så mycket mer talande. Dervid vill jag särskildt framhålla erfarenheten från andra länder.

Jag skall icke genomgå det proportionella valsättets historia, ty det skulle blifva alltför tröttande för herrarne. Valsättet är emellertid öfver 100 år gammalt. Förslag derom framställdes redan i franska konventet i slutet af 1700-talet af Condorcet och Saint Just. Sedan har det vunnit spridning öfver hela den civiliserade världen och införts genom de i senare tid tillkomna författningarna. De metoder, som dervid kommit i bruk, äro väsentligen af tvenne hufvudslag: *distinktiva*, d. v. s. sådana metoder, der de olika partiernas numerär är offentligen känd och man kan utgå derifrån, samt *icke-distinktiva*, d. v. s. sådana, der partiernas numerär icke är känd. Det är naturligtvis endast de senare, som kunna komma till användning i Sverige, der partiväsendet icke är så starkt utveckladt. Och af de icke-distinktiva valmetoderna skall jag här endast nämna tre: den limitativa, den kumulativa och systemet med valqvot.

Den *limitativa valmetoden* eller den röstinskränkande utgår derifrån, att man på röstsedeln icke sätter upp så många namn som antalet personer, som skola väljas. Om det t. ex. är 3, som skola väljas, uppföras endast 2 på röstsedeln, eller om det är 6, uppföras endast 4. Då minoriteten har rätt att uppföra samma namn flere gånger å samma röstsedel, så kan den i förra fallet vinna en eller i det senare två platser.

Den *kumulativa valmetoden* eller den rösthopande går ut derpå, att man uppför namnen å röstsedeln i en viss ordning, först namnet på den, som man helst önskar vald, sedan på den, som man dernäst vill hafva vald, o. s. v. samt ger olika antal röster åt namnen i de olika rummen. Om t. ex. tre skola väljas, ger man 30 röster åt den i första rummet uppförde, 20 åt den andre och 10 åt den tredje, sålunda in alles 60 röster. Med detta system kan minoriteten genom att samla sina röster på en kandidat lyckas få in honom. På detta valsätt kunna herrarne se exempel i bilagan till herr G. A. Bergs reservation vid konstitutionsutskottets utlåtande n:o 6.

Verkningarna af de båda nu nämnda metoderna kunna dock lätt nog neutraliseras genom valknep. Detta är emellertid ej fallet med den metod, som särskildt här i Sverige utbildats af framstående valteknici, nemligen *systemet med valqvot*. Med valqvot menar man det tal, som uttrycker förhållandet mellan de väljandes antal och de valdes. Detta tal bestämmer sedermera det antal platser, hvarje

Angående
ändring i § 75
riksdags-
ordningen.
(Forts.)

meningsgrupp bland väljarne skall få besätta. På sid. 8 i utskottets nu föredragna utlåtande anföres härpå ett exempel från kammarens förhandlingar. Den sålunda af motionärerna och reservanterna förordade metoden är särdeles enkel och öfverensstämmer nära med de af våra inhemske sakkunnige, herrar I. Flodström och E. Svensén, på detta område förordade tillvägagångssätten.

Det är klart, att det här ifrågasatta valsättet erbjuder stora fördelar framför det nu använda. Om vi tänka oss två olika meningsgrupper af väljare med respektive 101 och 99 medlemmar samt 10 platser, som skola besättas, så lära de 101 enligt nuvarande valsätt tillsätta alla platserna, medan de 99 icke få någon representant eller i alla fall icke ha rätt att fordra det. Enligt det proportionella valsättet åter skulle de 101 få 6 platser, medan minoriteten eller de 99 egde rätt till 4. Man måste dock erkänna, att det senare tillvägagångssättet är vida rättvisare.

Här skall jag icke inlåta mig på den proportionella valmetodens tillämpning vid val till representantförsamlingar. Jag skall inskränka mig till att anföra ett par exempel från utskottsval inom representationerna i våra grannländer, nämligen tyska och danska riksdagen, der dock inga ständiga utskott, utan endast för olika ändamål tillsatta kommissioner förekomma.

Inom tyska riksdagen går det sedan 1876 så till, att riksdagen, som består af 397 ledamöter, delar sig på 7 afdelningar medelst lottning. Hvardera afdelningen utser sedermera sin qvotdel af de platser, som i ett utskott eller kommission skola tillsättas.

I den danska riksdagen begagnas sedan år 1866 det proportionella valsättet, men år 1895 har införts en ny metod, den belgiska qvotmetoden efter D'Hondts system. Der har saken utvecklats så enkelt, att de olika partierna, som äro kända till sin numerär: venstern, höger, de moderata och socialdemokraterna, utse vardera inom sig ett visst antal ledamöter efter partiets numerär. Sedermera anmäla partierna hvar sina kandidater för talmannen; denna uppläser hela kandidatlistan för tinget, och derest ingen gör invändning, förklaras samtliga kandidaterna valda. Det är alltså endast för det fall, att votering begäres, som man använder det i arbetsordningen införda proportionella valsättet. Jag har särskildt korresponderat med en medlem af danska folketinget, som förklarat, att detta tillvägagångssätt i Danmark varit till synnerlig belåtenhet.

Erfarenheten från våra grannländer visar till fullo, att det proportionella valsättet inom representationen verkat helsosamt. Fördelarne deraf äro, att frågorna bättre utredas, då de olika partierna täfla om att få in i utskotten de lämpligaste personerna. Majoritetens rätt trädes naturligen icke på något sätt för nära derigenom, att minoriteten vid ärendenas förberedande behandling får göra sin stämna hörd. Majoriteten bör dessutom alltid kunna draga nytta af att lyssna till minoritetens invändningar på ett förberedande stadium. Också är den nya valmetoden egnad att främja rättvisa

och billighet, såsom utskottet erkänt, och jag anser därför, att goda skäl föreligga, för att Riksdagen skulle pröfva densamma.

Slutligen vill jag påpeka, att förslaget endast innebär, att metoden skulle användas fakultativt, eller i händelse en femtedel af en kammares ledamöter sådant begära; eljest förblir man vid det gamla valsättet. Finner man alltså det nya icke lämpligt, då behöver man icke använda det. Sedan Riksdagen efter åtskilliga meningsbrytningar icke lyckats komma till något positivt resultat i den stora rösträttsfrågan, borde dock kammaren i denna lilla rösträttsfråga inom dess egen hank och stör kunna våga ett försök i framåtgående riktning, ett försök, som ju ytterst afser något så ädelt som att trygga minoritetens rätt och något så praktiskt som att få den förberedande utredningen af frågorna så allsidig och välbetänkt som möjligt.

Angående
ändring i § 75
riksdags-
ordningen.
(Forts.)

Herr talman! På grund af hvad jag nu haft äran anföra, vill jag, i likhet med den föregående talaren, yrka bifall till den af friherre Barnekow m. fl. afgifna, vid betänkandet fogade reservationen. Visserligen läser Första Kammaren redan, enligt hvad jag sport, med ringa röstöfvervigt ha afslagit densamma; men det vore ändå ett steg i rätt riktning, om denna kammare genom ett bifall till reservationen ville uttala sig för att ett sådant förslag i framtiden måtte komma till användning. Frågan hade då, som man säger, fallit framåt och kan lätt lefva upp igen.

Häruti instämde herrar *von Schéele, Nydal, Kronlund, friherre De Geer, Lindhagen, Moll, Smith, af Callerholm, Waldenström, Kimmman, Antonsson, Zetterstrand, Göthberg, Trolle, Broström, Schenström* och *Hammarlund*.

Herr Darin: Herr talman, mina herrar! Förslaget om proportionella val inom Riksdagen innebär icke någon nyhet för Riksdagen, särskildt icke för Andra Kammaren. Redan så tidigt som 1867 väcktes i denna kammare förslag härom. 1878 väcktes förslag af herr Rydén om en valmetod, som är i det allra närmaste lika den, som i dag föreligger till pröfning. År 1896 förekom för tredje gången ett förslag i detta ämne och år 1897 för fjärde gången.

Huru har nu vid alla dessa tillfällen först och främst konstitutionsutskottet och vidare kammaren ställt sig till dessa förslag? Jo, vid alla fyra tillfällena har konstitutionsutskottet i det närmaste enhälligt afstyrkt förslagen; vid andra tillfället fans en reservant, vid det tredje och fjärde tillfället fans ingen reservation inom utskottet, och således har konstitutionsutskottet så sent som 1896 och 1897 varit alldeles enigt om att afstyrka förslag i denna riktning. Se vi vidare till, huru kammaren bemött dessa förslag, så finna vi, att de i allmänhet affärdats utan någon egentlig debatt. Ännu 1896 och 1897 uppträdde inom denna kammare icke en enda talare till

Angående
ändring i § 75
riksdags-
ordningen.

(Forts.)

försvar för då föreliggande förslag utom motionärerna — 1896 herr Palme och 1897 herr Nydal. Detta borde väl ha någon betydelse, allra helst de senaste tillfällena ligga så nära den nuvarande tiden.

Beträffande de skäl, som föranlett utskottet att afstyrka bifall till motionen, så innehållas de på sid. 10 i betänkandet. Jag skall icke upprepa dem med undantag af tre. Först och främst erinrar utskottet om, att den proportionella valmetodens svårigheter icke öfvervunnits, och i det hänseendet är jag af utskottets mening. Jag anser nemligen icke, att i det förslag, som här föreligger, de svårigheter aflägsnats, som förut föranlett dylika förslags förkastande. Det lär icke vara en lätt sak för ett parti inom kammaren att uppätta vallistor på sådant sätt, att man väger hvartenda nann och tar i betraktande i hvilken ordning man företrädesvis önskar, att vederbörande skola inträda i utskotten. Ty ordningen mellan namnen inbördes är härvidlag särskildt beträffande de senare namnen alldeles afgörande.

Utskottet har vidare sagt, att det hos oss icke finnes något behof af den ifrågavarande valmetoden, hvilken motionären velat anbefalla genom att åberopa förhållandena i främmande länder. Vi borde litet mera, än hvad vi göra, akta oss för att, då det gäller grundlagsändringar, åberopa exempel ifrån främmande länder, enär kamrarne i sådana fall icke äro kapabla att bedöma, huruvida jemförelserna hålla streck eller ej. Det går icke att jemföra vårt andra kammarsystem, sådant det är danadt, med en enkammarförsamling utomlands eller en tvåkammarförsamling, sammansatt efter andra grunder. Just ett sådant tvåkammarssystem med en sådan utskotts-anordning, att de samfälda utskotten utses af kamrarne med lika stort antal ledamöter från hvardera kammaren, är af allra största betydelse här. Ty det är alldeles klart, att, när ledamöter ifrån båda kamrarne ingå i samma utskott, så är det de allra största utsigter för att olika meningar bli inom utskottet representerade utan att den proportionella valmetoden därför påkallas.

Slutligen vill jag framhålla ännu ett af de skäl, som utskottet anført, nemligen farhågorna för en skärpt partimotsättning. Detta är nästan det mest betydelsefulla skälet för mig. Den metod, som här nu är föreslagen, måste föranleda, att partibanden åtdragas till det allra yttersta och att partimotsättningen sålunda skärpes. Men detta kan icke vara nyttigt för arbetet inom Riksdagen och särskildt icke för arbetet inom utskotten. Om vi tänka oss en så skarp partimotsättning, som denna valmetod förutsätter, måste partierna taga hänsyn till, att de endast proportionaliter blifva representerade uti utskotten, och de måste därför se till, att de främsta namnen på listorna äro de fullödigaste uttrycken för partiets åsigter, d. v. s. ytterlighetsmännen komma att sitta i utskotten, inga andra; men det kan icke främja arbetet, att de längst gående, de mest radikala af såväl högern som venstern skola arbeta tillsammans.

Hvad vidare beträffar, herr talman, det förslag, som föreligger

i reservationen, har här redan blifvit redogjort för, i hvad afseende detta förslag skiljer sig från motionärens, och jag skall därför icke uppehålla mig dervid.

Motionären har som en förtjenst hos det af honom afgifna förslaget anført, att dess tillämpning endast skulle vara fakultativ i den mening, att det vid hvarje tillfälle ankomme på ett särskildt beslut af hvardera kammaren, om det nu föreslagna valsättet eller det hittills brukliga skulle användas. Detta anser jag i olikhet med motionären vara en svaghet hos förslaget, ty icke kan det vara lämpligt, att ena kammaren väljer sina ledamöter inom ett utskott enligt en valmetod, den andra kammaren enligt en annan.

Med afseende å sjelfva formuleringen vill jag framhålla något, som redan förut af mig påpekats, nemligen den svårighet, som ligger deri, att enligt 75 § 2:o) riksdagsordningen hvarje namn å de särskilda partiernas listor skall noga prövas, så att man har den största möjliga utsigt att i utskotten få in vederbörande i den ordning, som man tillägger deras inval i utskott värde ur partisympunkt.

Vidare vill jag beträffande § 75 anmärka, att en af de ändringar, som i denna paragraf föreslagits, hvarken kan betecknas som nödig eller ens som förnuftig. I första meningen af § 75 står: »Vid alla val iakttages» etc., och så får man veta, huru namnsedlarne skola vara beskaffade. Nu har man här med obegriplig visdom strukit orden »alla», och dermed tror man sig hafva uträttat stora ting. Men hvad är det då för skillnad mellan »vid alla val» och »vid val»? Jag vet det icke.

Likaledes blir formuleringen af § 75, 2:o), alldeles omöjlig. I § 75, 1:o) heter det, att vid alla val skall iakttagas, att ingen valedel innehåller flera namn eller mindre antal namn, än som bör ifrågakomma vid valet. Men här i 2:o) af samma paragraf står raka motsatsen till hvad som står i 1:o), nemligen att vid vissa tillfällen skola godkännas valedlar, som icke innehålla det fullständiga eller rätta antalet namn. Det är alldeles otänkbart, att man skulle kunna antaga en grundlagsformulering af den beskaffenhet, att två moment af samma paragraf icke äro öfverensstämmande med hvarandra.

Till hvad jag nu sagt ber jag, herr talman, endast att få tillägga det, att sedan utskottet afgaf sitt betänkande, har en omständighet tillkommit, som jag anser vara af stor vikt vid denna frågas bedömande, nemligen gårdagens beslut i rösträttsfrågan. Detta beslut innehåller, dels att Riksdagen uttalar sig för förändrade grunder för valrätten till Riksdagens Andra Kammare, dels att bland dessa grunder böra tänkas proportionella val. Således hafva vi nu att förvänta en förändring beträffande valrätten till Andra Kammaren i samband med ett förändradt valsätt. Kan det då vara lämpligt, mina herrar, att vi, innan vi sett detta förslag och godkänt det och innan det kommit i tillämpning, fastslå nya grunder för val till utskotten? Det borde väl vara skäl att först afvakta tingens nya

Angående
ändring i § 75
riksdags-
ordningen.
(Forts.)

Angående
ändring i § 75
riksdags-
ordningen.
(Forts.)

ordning och se, hvad som då passar för Riksdagens arbetssätt i nu ifrågasvarande hänseende; under väntetiden lära vi väl ingenting förlora på att fortsätta efter den gamla arbetsordningen.

Herr talman! På grund af hvad jag nu haft äran anföra vill jag uttala den förhoppningen, att Andra Kammaren, om också icke så enhälligt som vid de föregående tillfällen, då denna fråga har varit före — ty det visar sig redan vara omöjligt — men utan några betänkligheter och i det närmaste enhälligt ville afslå den föreliggande motionen, och således yrkar jag, herr talman, bifall till utskottets hemställan.

Sedan herr talmannen härvid återtagit ledningen af förhandlingarna, lemnades på begäran ordet till:

Herr Olsson i Ättersta, som yttrade: Motionären har här sagt, att utskottet vid afstyrkande af hans motion använt godtköps-skäl. Men jag vill kasta om satsen och säga, att motionären icke förebragt några skäl alls. Det gäller som en gammal regel vid våra domstolar, att bevisningen åligger käranden, och jag vill tillämpa det här och säga, att det är motionären, som bör bevisa och styrka, hvilka vådor, svårigheter eller missförhållanden, som förefinnas med nu gällande stadganden. Det bör gälla i allmänhet, när man vill ändra lagar, att man skall kunna påvisa, hvilka oegentligheter lagen i dess nuvarande affattning föranleder, och detta bör i ännu högre grad gälla, då man vill ändra grundlagen, om hvilken grundlagen sjelf säger, att ändringen skall vara högst nödig och nyttig för att genomföras. Om ett sådant förslag som det nu föreliggande framkommit för åtskilliga år sedan, skulle det ha kunnat finnas något skäl för detsamma, men något sådant föreligger icke nu. Utvecklingen inom denna kammare har — det torde alla medgifva — gått derhän, att splittringen och partimotsättningen vid utskottsvalen nästan fullständigt upphört. Vid senaste utskottsvalen voro ju partierna här eniga så när som på en 2 à 3 namn. Men hvarför skall man då vidtaga en grundlagsändring i detta afseende? Motionären säger, att denna ändring skulle genomföras med hänsyn till, att det kan komma stormiga tider och dylikt. Ja, man kan ju måla upp mycket, men här måste man peka på faktiska förhållanden, och dessa visa icke, att några oegentligheter här föreligga.

En annan synpunkt, som visserligen icke för tillfället har aktuel betydelse, men som genom Riksdagens sträfvan på senare åren måste beaktas, är, att man vid Riksdagen tyckes sätta ett visst värde på tiden och vill så litet som möjligt slösa med den. Men om man tänker på motionärens invecklade uppdelning i grupper m. m., måste man säga, att utskottsvalen med hans förslag skulle draga, om också icke lika många dagar som nu timmar, i alla fall betydligt förlänga den tid, som åtgår, innan de egentliga riksdagsgöromålen kunna börja.

Jag kan icke vidare ingå på bemötande af hvad motionären här anført, då jag icke tydligt kunde uppfatta allt hvad han sade, men jag vill upprepa, hvad jag sade i början af mitt anförande, nemligen att det är käranden, som skall anföras bevis och icke svaranden.

*Angående
ändring i § 75
riksdags-
ordningen.
(Forts.)*

Jag yrkar, herr talman, bifall till utskottets förslag.

Herr *Högstedt* instämde häruti.

Herr *Elowson*: Herr grefve och talman! Den näst siste talaren började sitt anförande med att säga, att det proportionella valsättet icke var någon nyhet inom Riksdagen. Nej, mina herrar, det är så långt ifrån en nyhet, att vi tvärtom ha den proportionella valprincipen inskrifven i vår grundlag. Om herrarne behagade läsa igenom § 6 riksdagsordningen, skola herrarna finna, att vi der hafva den rena och klara proportionalitetsprincipen uttryckt. Det är nemligen så, att Första Kammarens sammansättning skall till sin numerär bestämmas proportionellt efter folkmängden enligt ett system med valqvot, i hufvudsak öfverensstämmande med motionärens och reservanternas förslag.

Då man skall fördela ledamöterna inom Riksdagens Första Kammare efter valkretsarna, bildar man en valqvot derigenom, att man dividerar det tal, som angifver rikets folkmängd, med antalet riksdagsmän i Första Kammaren, eller 150; sedan dividerar man invånareantalet inom de särskilda valkretsarna, hvilka som bekant utgöras af landstingsområdena, med den sålunda funna valqvoten. Den nya qvot, som man då får, angifver med sitt hela tal, huru många riksdagsmän, som skola väljas från den ifrågakvarande valkretsen. Nu är principen i sin renhet införd i vår grundlag, i det man tager hänsyn icke endast till det hela tal, som man vid divisionen erhåller, utan äfven till divisionsresten. Enligt den nyss citerade § 6 riksdagsordningen skall nemligen, derest summan af de heltalsqvoter, som der finnas beskrifna, icke uppgår till 150, det valdistrikt, som har att uppvisa den största divisionsresten, utse ytterligare en riksdagsman. Sedan skall den valkrets, som har den näst högsta divisionsresten, likaledes ytterligare utse en representant, och på samma sätt hela vägen igenom, till dess att antalet 150 är fullt. Denna senare hänsyn, hänsynen till det heltalsqvoten åtföljande bråket, ha icke motionären och reservanterna tagit med i räkningen, och därför är deras metod en blandning af proportionella val och majoritetsval. Som motionären utvecklade, har man enligt hans förslag att utfylla resultatet med ett subsidiärt val. Detta hade man kunnat undvika, om man tagit hänsyn till den största divisionsresten eller, om det är flera partier, till de två största divisionsresterna. Emellertid är denna blandade metod enkel och lättfattlig samt gifver alltid resultat och krånglar aldrig bort valet; denna metod är lika enkel och lättfattlig som bestämmelsen för regeringen att fördela riksdagsmännen

Angående
ändring i § 75
riksdags-
ordningen.
(Forts.)

i Första Kammaren till olika antal på de särskilda landstingsområdena, hvilket ju icke erbjuder några svårigheter. Om man nu skulle tänka sig, att alla de afgifna valsedlarna vore olika, d. v. s. att ingen sedel innehölle samma namn i samma ordning som någon annan valsedel, så upphörde valet att vara ett proportionalitetsval och öfverginge till ett majoritetsval; i samma mån åter som väljarne röstade gruppvis med lika sedlar, blefve det proportionella val.

Nu har man sagt, att det skulle bereda svårigheter att bestämma ett partis storlek; denna framgår emellertid tydligt af valsedlarnas gruppering.

Jag har, herr talman, velat framhålla detta, då den proportionella valmetoden nu kommer att stå på dagordningen.

Uti årets riksdagstryck finnas framställda några metoder för proportionella val till denna kammare. Sålunda föreslår herr Lindblad tvåmansvalkretsar. Hans förslag är mycket enkelt, men skulle dock kanske lemna allt för stora fördelar åt minoriteten. Om denna endast utgör 34 procent af hela valmanskåren, skulle den likväl kunna tillsätta den ena af de två, som i valkretsen skola väljas. Vidare har i en reservation till konstitutionsutskottets utlåtande om förändring af rösträtten en af ledamöterna från Första Kammaren, herr Berg, föreslagit den kumulativa metoden. Enligt den metoden skulle en minoritet på 26 procent kunna tillsätta en representant af tre, hvilket gifvetvis innebär en stor, måhända alltför stor, fördel för minoriteten. Men med den valqvotsmetod, som redan är inskrifven i vår grundlag och som i hufvudsak är öfverensstämmande med den af motionären och reservanterna föreslagna, besättas platserna i riktig proportion till de olika partiernas styrka och der blir icke någon mera gynnad än den andra, om man nemligen godkänner den proportionella valprincipen sådan den är i och för sig.

Jag skall, herr talman, icke inlåta mig på de konstitutionella sprörmål, som här under debatten väckts. Jag har endast velat framhålla hvad jag nu sagt, därför att jag funnit, att den här framlagda metoden är så enkel och lättfattlig, att hvem som helst kan på några timmar sätta sig in i densamma, hvarjemte den alltid leder till ett valresultat.

Huruvida herrarne vilja antaga denna princip eller ej, öfverlemnar jag åt herrarne sjelfva att afgöra.

Jag skall, herr talman, icke göra något yrkande.

Herr Hedlund: Det är icke mycket värdt att tala om frågan, sedan Första Kammaren nu antagit utskottets afstyrkande förslag och derigenom så vackert illustrerat sin upprigtiga mening att understödja sitt i går antagna skrifvelseförslag och då något positivt beslut i frågan således icke kan komma till stånd.

Jag skall emellertid be att få rätta ett misstag, som den ärade talaren här snedt framför mig på skånebänken nyss gjorde sig skyldig till. Han nämnde, att detta förslag i det väsentliga var byggdt

på herr Rydins förslag af år 1878. Jag vill påpeka, att det är bygdt på två nya grunder, som icke voro uppfunna 1878, nemligen dels fördelningen af röstsedlarne i flockar, dels det enkla majoritetsvalet för öfverskjutande tal.

Huru kan man komma med ett sådant skäl, som att det skulle vålla hufvudbry att uppsätta namnen på en sådan här lista i rätt ordning. När förtroenderåden nu hafva att fördela namnen på de olika utskotten, vållar det långt mera hufvudbry än uppgiften att uppsätta namnen på en lista i den ordning man helst vill ha vederbörande valda. Är man tveksam om, i hvilken ordning man skall sätta upp namnen, kan man ju lotta eller ock fråga vederbörande om deras mening, så enkel är den saken.

Det har vidare framhållits i utskottets betänkande liksom af den nyss nämnde ärade talaren, att olika meningar redan nu i regel äro tillräckligt representerade inom våra utskott. Ja, mina herrar, så var det förr i världen, när i denna kammare fans ett mäktigt, frisinnadt landtmannaparti och mot detta stod en konservativ höger i Första Kammaren, och då egentligen inga andra fraktioner funnos i Riksdagen. Man skall vara blind för ställningen, om man kan påstå, att de två kammarmajoriteterna i våra dagar tillräckligt uttrycka de olika meningar, som väsentligen röja sig inom kamrarna. Hvar och en vet, att inom denna kammare finnes en minoritets mening, som hvarken öfverensstämmer med majoritetens mening här eller med majoritetens mening i Första Kammaren.

Så talas det om den skärpta partiställningen, som skulle uppkomma genom den nya ordningen. Huru skulle det kunna ske? Ingenting hindrar hvartdera partiet att på sin lista upptaga någon ansedd medlem af kammaren, som icke tillhör någotdera partiet i kammaren. Det hindrar icke heller vildarne i en kammare att samla sig och uppsätta en lista, de vilja ha fram. Ty det är icke egenskapen att utgöra ett parti, som är afgörande, utan den omständigheten, att det finnes ett antal medlemmar, som slå sig tillsammans om en samfäld lista.

Det skulle vara mindre att anmärka, i fall utskotten sammansattes efter förhandling de olika partiernas förtroendemän emellan. Men nu tillgår det så, att majoritetens förtroendemän uppgöra sin förslagslista utan att tillfråga minoriteten om dess mening. Taga de någon medlem af minoriteten, så är det någon som de sjelfva anse lämplig, men som minoriteten kanske alls icke vill hafva i detta utskott eller i något utskott alls. Säkert är, att resultaten af utskottens arbeten skulle vara bättre, än de ofta äro, i fall minoriteten i dem företräddes af de personer, den sjelf ville hafva.

Slutligen vill jag nämna, att på detta område gäller satsen: i dag dig, i morgon mig. Under den ena riksdagsperioden kan ett parti vara vid makten samt tillsätta sina anhängare och af öfriga partiers medlemmar så många, som partiet finner för godt. Vid nästa riksdagsperiod åter har kanske ett annat parti kommit till

Angående
ändring i § 75
riksdags-
ordningen.

(Forts.)

makten och förfar då på samma sätt mot den förra majoritetens män, som denna majoritet förut förfarit mot dem. Rättvisa blir det i intetdera fallet. Rättvisa blir det endast, om man kommer derhän, att utskottens sammansättning verkligen blir ett uttryck för de olika partiernas mening i mån af deras inbördes styrka. Här gäller, som sagdt, den varnande satsen: i dag dig, i morgon mig.

Derför skall jag för min del, herr talman, be att få tillstyrka, att Andra Kammaren, i olikhet med den Första, uttalar sin tillslutning till motionen och sålunda bifaller den af friherre Barnekow m. fl. gjorda reservationen.

Herr *Johansson* i Stensjö instämde häruti.

Ordet lemuades häruppå af herr vice talmannen, som emellertid å nyo öfvertagit ledningen af kammarens förhandlingar, till:

Herr *Boëthius*, som anförde: Jag tror icke, att det är lämpligt att nu närmare ingå på frågan. Jag vill endast framhålla, att det skulle stå i godt förhållande till det beslut, som fattats i går, om vi nu bifölle reservationen. Jag skall därför, herr talman, be att få yrka bifall till densamma.

Herr *Ernst Carlson*: Jag skall icke onödigtvis förlänga debatten. Men jag kan ej neka mig nöjet att konstatera, att de enda talare, som uppträdt mot förslaget, äro de två utskottsledamöter från denna kammare, som i motsats till kammarens öfriga ledamöter af utskottet redan under den förberedande behandlingen slogo döförat till och motarbetade förslaget. Dessa båda talare hafva icke heller anført några som helst nya skäl, och hvad de upprepat af gamla har redan blifvit bemött af föregående talare, med hvilka jag tager mig friheten att instämma.

Det tjenar för öfrigt icke mycket till att nu förlänga debatten i denna fråga, då kammaren under de senaste yttrandena så lifligt begagnat sig af »den allmänna rösträtten», att ej mycket deraf kunnat uppfattas.

Herr talman, jag vidhåller mitt yrkande.

Sedan öfverläggningen härmed förklarats afslutad samt herr vice talmannen framställt propositioner på de derunder gjorda yrkandena, afslog kammaren utskottets hemställan och biföll den af friherre Barnekow med flere afgifna, vid förevarande utlåtande fogade reservationen.

§ 6.

Föredrogos hvar för sig och blefvo af kammaren godkända:

sammansatta stats- och bankoutskottets memorial n:o 9, angående anvisande af ersättning åt utskottets sekreterare; samt lagutskottets utlåtanden:

n:o 58, i anledning af Kongl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse af 26 kap. 1 § rättegångsbalken; och n:o 59, i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kongl. Maj:t angående begränsning af rösträtten vid aktiebolagsstämma.

§ 7.

Vidare föredrogs lagutskottets utlåtande n:o 60, i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kongl. Maj:t angående lagstiftning för tryggande af arbetarnes föreningsrätt. Angående lagstiftning för tryggande af arbetarnes föreningsrätt.

Uti en inom Andra Kammaren afgifven, till behandling af lagutskottet öfverlemnad motion, n:o 127, hvori herr *A. Hedin* i Stockholm instämt, hade herr *David Bergström* föreslagit, att Riksdagen i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhölle, att Kongl. Maj:t ville låta utarbета och inför Riksdagen framlägga förslag till lagstiftning, egnad att trygga arbetarnes rätt att, utan hinder från arbetsgifvarnes sida, ingå i eller bilda föreningar.

Utskottet hemställde emellertid, att ifrågavarande motion icke måtte till någon Riksdagens åtgärd föranleda.

Vid utlåtandet hade fogats reservationer:

af herr *Zetterstrand*, som med ogillande af utskottets motivering hemställt, att skrifvelse i motionens syfte måtte aflåtas;

af herr *Lindhagen*, som yrkat, att ifrågavarande motion måtte af Riksdagen bifallas; och

af herr *Jansson* i Djursåtra mot vissa delar af motiveringen.

Utskottets hemställan upplästes, hvarefter ordet på begäran lemnades till:

Herr *David Bergström*, som yttrade: Herr talman, mina herrar! Sedan vi nu här i kammaren uti två runda dagar debatterat den politiska rösträtten, torde kammarens ledamöter icke vara alltför mottagliga för betraktelser öfver eu annan af arbetarnes lifsfrågor, nemligen föreningsrätten. Och till följd deraf, att rösträttsfrågan uppslukat så godt som all tid och allt intresse under de sista dagarne och särskildt sedan det nu föreliggande utskotts-betänkandet kommit in på kammarens bord, har jag tyvärr icke heller hunnit att så rusta mig till strid mot lagutskottet, som jag skulle hafva önskat. Alldeles orustad skall jag emellertid icke nu öppna fälttåget.

Utgångspunkten i min motion var, såsom herrarne erinra sig, den, att föreningsrätten enligt svensk rättsuppfattning är en allmänt medborgerlig rättighet, grundad på de allmänna bestämmelserna i § 16 regeringsformen. Lagutskottet negerar rent ut denna min åskådning och gör detta förmodligen icke allenast beträffande för-

*Angående
lagstiftning
för tryggande
af arbetarnes
föreningsrätt.*

(Forts.)

eningsrätten, utan äfven beträffande dess tvillingbroder, församlingsrätten. Jag skulle med anledning af lagutskottets konstitutionella uppfattning i detta hänseende vilja hänvisa utskottet till en större auktoritet på ifrågavarande område, nemligen konstitutionsutskottet, som i början af 90-talet, då här pågingo åtskilliga strider rörande församlingsrätten, i flera betänkanden, till att börja med vid 1890 års riksdag, utredde denna fråga. Vid nämnda riksdag yttrade konstitutionsutskottet, att bland de i § 16 regeringsformen genom uttryckligt stadgande bekräftade allmänna medborgerliga rättigheterna funnes visserligen ej församlingsrätten upptagen. Detta oakadt hade det aldrig satts i fråga, att svenska medborgare icke skulle ega att sammankomma för öfverläggning i allmänna eller enskilda ärenden. Denna rätt hade alltid ansetts såsom i sakens natur gifven, och denna uppfattning hade kommit till ett synnerligen tydligt uttryck under förarbetena till den nu gällande strafflagen. Som herrarne veta, hafva vi nemligen i 10 kap. 14 § strafflagen en bestämmelse, som rör församlingsfriheten. När denna bestämmelse kom till stånd, framhöllo just ständerna i sin skrifvelse till Kongl. Maj:t i denna fråga, i anledning af att ständerna icke godtogo Kongl. Maj:ts förslag i oförändradt skick, att den redaktion, som ständerna gifvit paragrafen, förutsatte församlingsfriheten såsom gifven.

Om lagutskottets ledamöter sedermera vilja se på ett mycket grundligt ntarbetadt betänkande öfver församlings- och äfven föreningsrätten, som vid 1891 års riksdag afgafs af ett tillfälligt utskott, så finna lagutskottets ledamöter af betänkandet — n:o 12, sid. 19 — att utskottet säger, att medan församlingsrätten i vårt land i äldre tider varit rätt bristfälligt erkänd af lagstiftningen och äfven af senare tidens administrativa lagstadganden — betydligt inskränkts samt ännu mera kringskurits i praktiken, har deremot föreningsrätten varit i jmförelsevis hög grad hållen i helgd. Så var verkligen också fallet i förhållande till det sätt, på hvilket man i början af 90-talet höll församlingsrätten i helgd. När vi åter kommo till slutet af 90-talet, så hade bladet vändt sig, och det var i stället föreningsrätten, som man började angripa i vårt land.

Jag har med hvad jag nu anfört, särskildt ur konstitutionsutskottets utlåtande af år 1890, hvilket sedermera kommit igen i upprepade konstitutionsutlåtanden i denna fråga, sökt visa, att på grundvalen af vår habeas corpus i 16 § regeringsformen har församlings- och föreningsrätten erkänts enligt svensk konstitutionel rättsuppfattning såsom en allmänt medborgerlig rättighet.

Lagutskottet utgår från en helt annan utgångspunkt och tyckes från densamma finna, att arbetarne här i landet böra vara mycket belättna och mycket förnöjda dermed, att den så kallade legostadgekomitén i sitt förslag till lag om vissa arbetsaftal icke ifrågasatt, att, såsom det heter, »arbetares anslutning till förening af ett eller annat slag i och för sig utgör giltig anledning för arbetsgifvaren att häfva arbetsaftalet». Ja, detta är sannerligen icke mycket att

vara belåten med. Sedermera säger utskottet, att om arbetaren genom aftal med arbetsgifvaren förbundit sig att icke ingå i en förening, så vore det klart, att arbetsgifvaren hade all rätt gentemot arbetaren, och föreningsrätten betydde ingenting. Det är mot denna uppfattning, som jag har opponerat mig. Jag har ansett, att om föreningsrätten är en allmänt medborgerlig rätt i vårt land, som vi böra häfda, så kan man hvarken genom kontrakt eller genom något annat slag af öfverenskommelse eludera denna rätt.

Jag har såsom bilagor till min motion fogat åtskilliga märkliga arbetskontrakt. Af dessa skall jag nu endast hänföra mig till de med n:is 1 och 2 betecknade samt ur dem endast uppläsa några bestämmelser. I den första bilagan, som innehåller ett arbetskontrakt vid Malmö gasverk jemte bestämmelser och ordningsregler för arbetarne vid gasverket, heter det i § 4:

»Arbetaren förlorar rätt till *alla* å hans sparbanksbok inestående medel, om han utan föregående 10 dagars uppsägning lemnar sin plats och ej uppgifver af gasverksföreståndaren godkändt skäl härför, samt all rätt till de för hans räkning af gasverket insatta tio (10) kronorna med derå upplupen ränta, så vida han till följd af begången gröfre förseelse, flera gånger upprepade mindre förseelser eller brott mot § 5 här nedan af gasverksföreståndaren afskedas.»

I § 5 heter det vidare:

»I gasverkets tjänst anställd arbetare eger icke rätt att tillhöra fackförening eller dermed likstäldt arbetareförbund.»

Bilagan n:o 2 utgör en afskrift af ett skriftligt aftal mellan å ena sidan Helsingborgs stads renhållningsverk genom P. B. Pontopidan å stadens drätselkammars vägnar och å andra sidan arbetaren Sven Andersson, hvilken den 4 september 1896 antogs såsom lagstaddt tjenstehjon. I detta aftal heter det bland annat:

»Socialistiska eller fackföreningar må tjenstehjonet hvarken tillhöra eller understödja, vid äfventyr, för öfverträdande häraf, att han må genast från tjensten skiljas utan rätt till utbekommande af inestående ersättning.»

Jag skulle utom de arbetskontrakt, som jag har bifogat min motion, kunna anföra åtskilliga andra aktstycken af samma märkliga beskaffenhet. Men jag skall här endast taga fram ett par från norr och ett från söder. Det ena af de förra härrör från Sundsvallsdistriktet, är stäldt till Ortvikens arbetare och dateradt Kubikenborg den 22 februari 1899. Det härleder sig, som det heter deri, från den agitation, som skulle pågå »från det s. k. Svenska Sägverks- och Brädgårdsarbetareförbundet för att under sin fana få inregistrerade våra arbetare». Det slutar med dessa ord: »På dessa grunder är det min vilja att icke i min tjänst hafva arbetare, som äro medlemmar af nämnda förbund eller annan dylik förening, der arbetarnes fria bestämningsrätt i afseende å deras arbete underkastas någon utom verket varande vilja, och är det min fulla öfvertygelse, att de arbetare, som rätta sig efter denna min uttalade vilja, då strejk-

Angående
lagstiftning
för tryggande
af arbetarnes
föreningsrätt.
(Forts.)

Angående
lagstiftning
för tryggande
af arbetarnes
föreningsrätt.

(Forts.)

stormar komma, skola vara mig tacksamma för detta mitt handlings-sätt.» Under den tryckta handlingen står: »För utrönande af hvilka som på dessa vilkor vilja kvarstanna i bolagets arbete, uppmanas härmed alla vid Ortvikens anställda arbetare att, inom 8 dagar efter häraf erhållen del, anteckna sig å den lista, som för ändamålet finnes utlagd å Ortvikens brädgårdskontor. Som ofvan. E. A. Enhörning.»

Sedan har jag ett litet arbetskontrakt, som förskrifver sig från detta år; striden i Norrland om föreningsrätten är nemligen ännu icke slut, äfven om den icke är så häftig, som den var 1899. Detta kontrakt är dateradt Nya Söråker den 3 februari 1902 och lyder så: »Mellan undertecknade, anställda vid Nya Söråkers Angsåg, och verksegaren Gunnar Jonsson har följande öfverenskommelse träffats: Vi förbinda oss att icke tillhöra Svenska Sägverks- och Brädgårdsarbetarnes fackförening och icke deltaga i strejk eller arbetsnedläggelse, som icke direkt beröra förhållanden i Nya Söråker. Den af oss, som bryter mot denna öfverenskommelse, förklarar sig härmed villig att utan vidare tillsägelse från firman afflytta från verkets husrum och, derest vi ej bebo verkets husrum, genast afgå från sin anställning och ställa sin plats till verksegarens disposition.» Sedan följa datum och namnunderskrifter.

Dessa båda aktstycken äro, som nämnt, från norr. Nu skall jag tillåta mig att meddela herrarne en mycket patriarkalisk skrivelse söderifrån, som är betecknande för uppfattningen hos de arbetsgifvare, som vilja förvägra arbetarne deras föreningsrätt. Det inträffade år 1898 nere vid Skromberga, som varit ganska omtaladt i pressen för sina strider mellan arbetare och arbetsgifvare, att arbetarne ville bilda en rösträttsförening — märk väl, icke en fackförening, utan en rösträttsförening. Skrombergabolagets styrelse mötte denna anhållan med följande patriarkaliskt farbroderliga skrivelse, som är daterad Helsingborg och Skromberga den 9 februari 1898 och undertecknad af N. Persson, Aug. Sylvan, Chr. Ehnberg, C. E. Hedström, P. Paulsson, Th. Röing och F. Daumann, bland hvilka herrarne torde återfinna en såsom kamrat i Riksdagen. Skrifvelsen lyder:

»Till Skrombergabolagets arbetare.

Sedan till styrelsens för Skromberga-Bolag kännedom kommit, att ibland dess arbetspersonal pågår en rörelse, hvars närmaste mål är bildande af en s. k. fackförening, en institution, som enligt gällande arbetskontrakt, underskrifvet och godkänt af hvarje hos Bolaget anställd fast arbetare, icke är tillåten, har Styrelsen ansett nödigt taga denna rörelse i skärskådande. Styrelsen har dervid med nöje kunnat konstatera, att i nära tio år ett fullkomligt fredligt samarbete emellan bolaget och dess arbetare egt rum, ett samarbete, hvars goda följder visat sig för bolaget i den utveckling och betydelse, det under detta tidsrum vunnit, för arbetarna i den ekonomiska förkofran, som bland annat tagit sitt uttryck deri, att ej mindre än 60 % af de gifta arbetarna förmått skaffa sig egna hus. Fortvaron

af ett så framgångsrikt samarbete bör väl då vara ett önskemål såväl för eder som för bolaget, men härtill kommer med all säkerhet en fackförening icke att bidraga.

Styrelsen, fullt öfvertygad om, att de ekonomiska uppoffringar och den ofrihet, som fackföreningsväsendet medför, ej kan vara till eder bättnad, vill derföre härmed tillkännagifva eder sitt efter noggran pröfning fattade beslut, att fasthållande vid träffade arbetsaftalet icke tillåter bildandet af någon fackförening bland bolagets fasta arbetare, eller att i sin tjänst fortfarande bibehålla någon, som tillhör dylik förening. Viljen I deremot af egen drift och bland eder sjelfva bilda någon förening, fri från främmande ledning och inflytande, och som har till syftemål att värna om edra gemensamma ekonomiska angelägenheter, stånde det eder fritt, och styrelsen skall gerna se en sådan förening komma till stånd, och med dess styrelse, såsom edra förtroendemän, förhandla saker af för eder och bolaget gemensamt intresse. Men en sådan förening bör stå på alldeles sjelfständig grund och ledas af eder sjelfva och eder egen öfvertygelse, ej af utom stående och för våra förhållanden främmande personer. Huru en sådan förening bör organiseras, derom kunnen I genom förtroendemän, valde eller utsedde på sätt I finnen lämpligt, underhandla med disponenten.

Styrelsen, som icke af eder hört något missnöje med edra närvarande förhållanden, har trott sig böra till eder göra detta öppna uttalande, då den ser eder stå i begrepp slå in på en väg, som ej leder till att befästa dessa förhållanden. Den fackförening, som I nu under falsk skylt stån i begrepp att bilda, är en sådan väg.

I öfverensstämmelse med styrelsens ofvanskrifna beslut att icke tillåta bildandet af någon fackförening vid verket, får styrelsen härmed anmoda den eller de af bolagets arbetare, som äro missnöjda med nu gällande arbetsaftal, att senast fjorton dagar härefter å bolagets kontor emottaga sin aflöning och afskedsbetyg. De arbetare, som anse sitt sanna bästa kräfva ett fortfarande förtroendefullt samarbete med bolagets styrelse, vill styrelsen tillförsäkra sitt kraftigaste stöd.

Det hela afslutas med den förut angifna dateringen, de namnunderskrifter, som jag redan uppläst, och intyg om den här upplästa afskriftens likhet med det tryckta originalet.

Ja, mina herrar, jag tillät mig att karakterisera den här skrifvelsen, hur välmenande den än må vara, såsom alltför patriarkaliskt farbroderlig. Vår store statsman Louis De Geer skref en gång — det var 1865 under striderna om representationsreformen — i Post- och Inrikes Tidningar, som på den tiden behandlade representations- och rösträttsfrågorna något annorlunda än nu, följande, som jag tror har sin tillämpning äfven på detta område: »Ett folk vill liksom hvarje enskild hafva sitt eget ord med i laget vid afgörandet af sina angelägenheter och nöjer sig icke med, att de skö-

*Angående
lagstiftning
för tryggande
af arbetarne
föreningsrätt*
(Forts.)

Angående
lagstiftning
för tryggande
af arbetarnes
föreningsrätt.

tas väl af andra». Jag tror, att arbetsgifvarne gjorde rätt i att beakta dessa ord i sitt förhållande till arbetarne.

(Forts.) Den fråga, som nu är före, har, mina herrar, en ofantligt stor betydelse för vårt land. Det kan aldrig vara till fördel vare sig för arbetsgifvarne eller för arbetarne att få de väldiga strider om föreningsrätten upprepade, som vi här hafva bevittnat för några år sedan. Af den redogörelse rörande de senare årtiondernas strejker, lock-outs och andra arbetarstrider, till hvilken jag har hänvisat i min motion, och hvilken är lemnad i förliknings- och skiljenämndskomiténs i fjor afgifna betänkande, framgår, att under de sista fem år, för hvilka statistik der finnes, nemligen åren 1896 till 1900 — statistiken innehåller icke endast siffror, utan också uppgifter om anledningarna till striderna, om deras förlopp och antalet deltagare — det varit icke mindre än 33 mer eller mindre betydande, men många mycket betydande strider mellan arbetsgifvare och arbetare, som gått föreningsrätten. Dessa strider ådrogo sig på sin tid stor uppmärksamhet, särskildt striderna i Norrland, och jag kan icke bättre skildra, hvilket intryck de gjorde, hvilken skada de medförde för såväl arbetare som äfven arbetsgifvare än genom att ur den skrifvelse, som för någon tid sedan frambars till Kongl. Maj:t af utsända deputerade från Sundsvalls distrikt, citera några ord. Det heter i skrifvelsen:

»Under de senare åren har på vissa trakter af vårt land utvecklat sig ett välde bredvid och en oskrifven makt på sidan om lagen, genom hvilken en urgammal medborgarrätt gått förlorad för och beröfvats en särskild klass af landets innevånare. Det är en allmänt känd sak, hurusom bland den svenska industriens arbetare under de senare åren, i likhet med hvad som i flere andra länder redan förut skett, uppstått sammanslutningar yrkesvis under namn af fackföreningar, afseende att genom ömsesidigt understöd och sammanhållning tillvarataga medlemmarnes intressen och förbättra deras ställning. Enligt den af kongl. kommerskollegium år 1891 utgifna undersökningen af den mekaniska verkstadsindustrien i Sverige voro af 12,060 arbetare 4,368 medlemmar af fackföreningen. I de af samma embetsverk förut utgifna undersökningar inom bageri- och tobaksindustrierna bekräftas likaledes, att ett stort antal af samma industriens arbetare redan länge tillhört sina fackföreningar, utan att de derför ansetts träda annans rätt för nära eller hotats att bli beröfvade sin arbetsförtjenst. Äfven inom den norrländska sågverksindustrien ha arbetarne gjort försök att på samma sätt och på liknande grunder bilda fackföreningar. Men de ha härvid stött på ett oväntadt motstånd från sågverksbolagen, hvilka velat förbjuda bildandet af dylika föreningar. År 1899 utfärdades sålunda af sågverksegarne förbud för arbetarne att tillhöra sina fackföreningar, och då arbetarne ej ville tro, att de kunde tvingas till utträde ur dem, blefvo de vräktade ur sina bostäder massvis och genom en mängd af rena våldsåtgärder tvingade att nedlägga och upplösa sina fack-

föreningar. Tre år ha gått sedan dess, och arbetarne ha gjort försök att återupprätta sina föreningar, men endast med den påföljd, att de å nyo hotats af liknande förföljelser, som år 1899 egde rum. Vid flere verk, såsom vid Nacka, Sörvik och Nya Söråker, ha arbetarne under hot om afsked och vräkning tvingats att underskrifva förbindelser att ej tillhöra eller ingå i sitt facks förening. Emot förmodan synas arbetsgifvarne i detta yrke vilja fortfarande vidhålla sitt förbud mot fackföreningar och sålunda förvägra sina arbetare samma rätt, som tillkommer annan svensk man, och som arbetsgifvare inom andra yrken lemna okränkta.

Angående
lagstiftning
för tryggande
af arbetarnes
föreningsrätt.

(Forts.)

Ifrån dessa arbetarestrider uppe i Norrland om föreningsrätten erinra sig nog kammarens ledamöter, att det än från den ena arbetsgifvaren, än från den andra, samtidigt med att de vidtogo dessa åtgärder mot sina arbetare, förklarades: »Nej, vi vilja visst icke förvägra er föreningsrätt, den neka vi er visst icke, gud bevars, det kommer icke i fråga!» Ja, hur kan man förena detta med hvar annat, mina herrar? Det är nog här i fråga om de norrländska sågverksegarne och sågverksbolagen i förhållande till deras arbetare aldeles så, som den framstående socialekonomen Brentano en gång uttryckte sig om förhållandena i Tyskland, då han sade: »In Deutschland haben die Arbeiter Koalitionsrecht; wenn sie es aber ausüben, so werden sie bestraft.» (I Tyskland ega arbetarne nog föreningsrätt, men vilja de begagna densamma, då straffas de). Så förhåller det sig med det betraktelsesätt, som förekommer bland de stora, rika sågverksmagnaterna uppe i Norrland.

Jag har i anledning af min motion från en hel mängd håll fått mottaga skrivelser, protokollsutdrag och resolutioner rörande föreningsrätten, nemligen från grofarbetarförbundets styrelse, från sågverksindustriarbetarförbundets styrelse, utdrag ur protokollet vid ett offentligt möte i goodtemplarlokalen å Skärsberg, söndagen den 23 februari 1902, besökt af ett hundratal personer, som uttalade sig för föreningsrättens häfdande, vidare utdrag ur protokollet vid ett offentligt möte i föreningen Finstaborgs lokal i Finsta, lördagen den 1 mars 1902, besökt af 150 personer, från ett offentligt politiskt möte i Stockstrands goodtemplarlokal, lördagen den 22 februari 1902, besökt af ett nittiotal personer, från ett offentligt opinionsmöte å fastighetsföreningens lokal å Strand, lördagen den 15 februari 1902, besökt af 200 personer, från ett offentligt möte vid Hörningsholm, söndagen den 16 februari 1902, besökt af 150 arbetare och bönder, från ett i byggnadsföreningens lokal i Söråker, Hässjö socken, samman kalladt möte, söndagen den 16 februari 1902, besökt af cirka 100 personer, från ett möte vid Kubikenborg, söndagen den 23 februari 1902, besökt af 250 personer, från ett offentligt möte å goodtemplarlokalen i Sundsvall, söndagen den 2 mars 1902, besökt af öfver 100 personer, vidare från Landskrona arbetarekommun, bestående af omkring 1,500 medlemmar, som på ett talrikt besökt årsmöte den 22 februari d. å. uttalat sig i frågan, från ett samman-

Angående
lagstiftning
för tryggande
af arbetarnes
föreningsrätt.

(Forts.)

träde, som Gefle arbetarkommun höll den 13 februari, besökt af omkring 200 personer, från svenska arbetarförbundets Södertelje-afdelning och från Södertelje arbetarkommun. Som kammarens ledamöter hörde, var flertalet af dessa uttalanden just från Norrland, från sågverksdistrikten, der man allt fortgent bäst känner, hvar denna sko klämmer. Från detta håll förmäles emellertid icke endast, att arbetarne önska att föreningsrätten skall häfdas. Det finnes också aktstycken, som omtala, hvilka högst betydande ekonomiska förluster en mängd afskedade arbetare — *för anslutning till föreningar* afskedade arbetare! — lidit. De ha förlorat sina egna hem, de ha fått slumpa bort dem och sitt bohag, de ha förlorat sina egna andelar i sjukkassorna, de ha förlorat sina andelar i föreningslokalerna o. s. v. och hafva ersatts af jordbruksarbetare, som dragits in till sågverken. I detta afseende skrifer man till mig från Sundvall:

»Att sågverksegarne anfall mot föreningsrätten förorsakat arbetarne stora ekonomiska förluster, det är tydligt och klart för alla dem, som satt sig in uti hithörande sakförhållanden och omständigheter.

Af de omkring 1,100 arbetare, som 1899 blefvo afskedade, voro flere hundratal familjefäder, hvilka alla utan undantag och en del under mycket ömma och svåra omständigheter blefvo vräkta ur sågverksegarne tillhöriga, till arbetarne upplåtna och af dem bebodda bostäder.

En del arbetare förlorade sitt medlemskap i sjukkassor, till hvilka de under många år bidragit; de nya arbetarne fingo öfvertaga de afskedades alla rättigheter i nämnda kassor.

Enkor ha blifvit vräkta ur husrummen, därför att de haft vuxna söner, som velat begagna sig af föreningsrätten.

Det har tydligt visat sig, att sågverksegarne ej nöjt sig med att neka en del arbetare sysselsättning och förföljt dem i detta distrikt; det bevisas deraf, att ganska många arbetare härifrån varit till andra sågverksdistrikt i Norrland och sökt arbete, men blifvit nekade.

Äfven kan påvisas, att det ej är så få arbetare, som på grund af ständigt återkommande anfall mot föreningsrätten vändt sig till anförvandter i Amerika och fått reshjelp dit, sågverksegarne ha faktiskt ej så litet genom sin brutalitet ökat emigrationen från distriktet.»

Jag skall anföra ett par undertecknade intyg i detta afseende — den nyss upplåsta skrifvelsen var undertecknad »Sundsvall den 6 maj 1902. C. A. Svensson, W. Andersson» — af hvilka intyg det ena lyder så här:

»Undertecknade f. d. arbetare vid Ortvikens sågverk» — det är just det sågverk, hvarifrån jag för en stund sedan anförde ett stycke ur en märklig handling — »intyga på heder och ära, att, sedan vi cirka 60 man blifvit afskedade från arbetet och vräkta ur bostäderna, därför att vi tillhörde Heffners = Ortvikens fackförening 1899, vi äfven förlorade vårt medlemskap och våra rättigheter i Ortvikens

sjuk-kassa, till hvilken vi under många år fullgjort våra inbetalningar. Alla våra rättigheter i nämnda kassa öfvergingo till de vid Ortvikens under konflikten 1899 nyintagna arbetarne, hvilka jemte en del af de återintagna gamla arbetarne delade kassan 1901, som uppgick till kr. 49,2 per man. Fyra af våra kamrater ha efter 1899 aflidit, deras hustrur i svåra ekonomiska omständigheter erhöilo ej ens något af kassans begravningshjelp, som var 100 kr.

*Angående
lagstiftning
för tryggande
af arbetarnes
föreningsrätt.*
(Forts.)

Ortviken och Sundsvall den 7 maj 1902. Gustaf Hellberg, Carl Hellberg, J. Karlsson, L. P. Bylund, J. Hultman, Gust. Bäckström, O. Larsson, W. Andersson.»

Det andra är ett litet intyg, undertecknad af enkan Karolina Eriksson, och hennes egenhändiga namnteckning är bevitnad af August Dahlin; intyget lyder:

»Undertecknad, enka med 5 minderåriga barn, blef sommaren 1899, därför att jag hade en 16 års gammal son, som tillhörde fackföreningen, af Johannedals aktiebolag vräkt ur husrummen. Hade ej något husrum att tillgå, utan måste med barn ligga ute i 9 dygn under en trasig pressenning. Min man arbetade 10 år i bolagets arbete, blef genom 2 särskilda olycksfall oförmögen till arbete, och hvilka slutligen förorsakade döden. Bolagets arbetare äro olycksfallsförsäkrade. Undertecknad har ej bekommit några medel från olycksfallsförsäkringsbolaget.»

Till sist ber jag att få anföra ett intyg från Alnö, dateradt den 7 maj 1902, af följande lydelse:

»Att undertecknade under konflikten 1899 blefvo uppsagda från arbete vid Gustafsberg och vräkta ur bolagets hus samt uteslutna ur sjuk-kassan, hvarför vi gjorde ganska stora ekonomiska förluster, få vi detta på tro och heder intyga. Alnö den 7 maj 1902. A. Ågren, W. Nörlinder, W. Östman, A. Östman, O. W. Olsson, Algott Olsson.»

Ja, herrarne tycka kanske, att jag dragit fram för mycket handlingar i denna fråga! Ja, jag kan höra det; men jag försäkrar herrarne, att det är icke för mycket. Det behöfs många gånger flere dylika handlingar, innan herrarne betänka, att vi här ha ett viktigt lagstiftningsområde — viktigt icke allenast för arbetarne, utan äfven för hela samhället.

Mina herrar, detta, som vi bevittnade år 1899 uppe i Norrland, är dock faktiskt en sorts inbördes krig i vår civiliserade tid, der man knappast behandlar arbetarne såsom menniskor. Sågverksegare och sågverksbolag der uppe äro ett slags fylkeskonungar, som regera huru de vilja inom sitt område, och samhället borde sannerligen se till att stifta fred der uppe i deras fylken. Jag har här framför allt behandlat denna frågas sociala sida. Jag har behandlat den medelst de framdragna aktstyckena, till hvilka jag endast fogat några små kommentarier. Jag har icke, mina herrar, förelagt någon lagtext till herrarnes bedömande; jag har allenast begärt, att ett förslag till en lagtext skulle utarbetas. Jag tror, att det skulle vara rätt och klokt

Angående
lagstiftning
för tryggande
af arbetarnes
föreningsrätt.

(Forts.)

af Andra Kammaren att i denna fråga ställa sig på min sida och icke på lagutskottets.

Herr talman, jag yrkar därför bifall till min motion.

Häruti instämde herrar *Fredholm, Hammarlund, Wallis, Höjer, Nyström, Staaff, Johansson* i Öija, *Branting, Persson* i Arboga, *Eklund* i Stockholm, *Hammarström, Kvarnzelius, Pettersson* i Södertelje, *Jansson* i Saxhyttan, *Broomé* i Bårslöf, *K. G. Karlsson* i Göteborg, *Thylander, Berg* i Göteborg, *Pantzarhielm, Spangenberg, Hedlund, Larsson* i Halmstad, *Starbäck* och *Smith*.

Herr talmannen, som nu återtagit ledningen af förhandlingarna, lemnade härefter ordet till:

Herr Redelius, som anförde: Af de skäl, som i betänkanudet finnas framlagda, anhåller jag deremot om bifall till utskottets förslag. Ett stycke kan jag dock, såsom ofta är fallet, gå med den talare, som sist hade ordet. Lika med honom vill jag öppet erkänna, att det finnes en frihet, som man bör skydda mot öfvergrepp från hvad håll det vara må, friheten öfver sig sjelf och sin egendom, friheten att arbeta, om och när man det kan och vill, och friheten att låta bli, när man så vill, och friheten att ingå vissa aftal angående sin arbetskrafts användning. Det är dock en gräns äfven för friheten att ingå aftal, äfven derutinnan kan jag stämma öfverens med den föregående talaren. Det finnes gränser och förpligtelser, som man måste respektera och akta sig för att öfverträda. Man må icke, såsom också utskottet särskildt framhöll, ingå sådana aftal, som strida emot lag och sedlighet, och man får icke ingå sådana aftal, som strida mot andras rättigheter, utan inskränka sig till sådant, som man sjelf verkligen fritt kan råda öfver och som man är villig och mäktig att fullgöra och ha laglig och moralisk rätt att hålla. Man kan vid sådana föningars ingående afstå från allmänt erkända och obestridda rättigheter. Jag crinrar i det fallet bara om en sak. Man beställer hos en firma någon sak af större betydenhet, t. ex. ett krigsfartyg — hvarför skulle man icke kunna taga ett sådant exempel — eller en ångmaskin eller dylikt. Då säger man till fabrikanten: jag vill ha det inom den och den dagen; vill ni förbinda er att lemna den i det skick vi öfverenskommit till den och den dagen? Ja, säger fabrikanten, det skall jag göra. Men jag vill ha säkerhet för det, invänder beställaren. För hvar dag ni försummar leveransen vill jag, att ni skall ersätta mig med en summa så och så stor. De ha rätt att göra en sådan öfverenskommelse. Har då arbetsgifvaren gått in på ett vite, blir det hans ovilkorliga skyldighet att erlægga vitet, om han försummar leveransen. Så kommer en arbetare å andra sidan och säger: jag åtar mig det och det arbetet åt er med vilkor, att jag får de och de förmånerna, den och den aflöningen. Ja, säger arbetsgifvaren, det går jag in på. Du får de och de förmånerna, men blott mot vilkor, att du också verkställer arbetet. Du får ej

försumma det, du får ej låta någon annan öfvertala eller befalla dig att gå ifrån arbetet. Gör du det och bryter du således kontraktet, måste du förbinda dig att böta så och så mycket och afstå från de rättigheter, som du annars obestriddligen eger. Sådana aftal böra vara giltiga inför lagen.

Angående lagstiftning för tryggande af arbetarnes föreningsrätt.

(Forts.)

Jag vill ej befatta mig med de många anförda exemplen och vill ej taga någon hänsyn till dem, därför att jag ej här i Riksdagen vill vara med om att behandla enskilda personers aftal. Om arbetare och arbetsgifvare förnärma hvarandra, ha de ju domstolarne, dit de kunna vända sig för att få saken afgjord. Men detta hör ej Riksdagen till. Vi ha här att se till, hurudana lagarne äro och att desamma äro lämpligt affattade. Men om brott mot lagarne begås, fins det ju särskilda myndigheter, der den kränkte kan bevaka sin rätt. Men detta kan, som sagdt, ej Riksdagen befatta sig med. Jag tror, att lagen, sådan den för närvarande är, verkligen skyddar friheten såväl att vara ifrån föreningar som att ingå i föreningar, friheten att arbeta eller icke arbeta, friheten att utbetala medel eller annat eller låta bli det o. s. v., men vi må ej stadga straff för en person, därför att han ingått en frivillig öfverenskommelse; och man behöfver ej, såsom herr Bergström, söka exempel på långt håll. Ty vill man ha exempel, kan man få dem på mycket närmare håll. Man får ej, tror jag, stifta sådana lagar, som berättiga någon att blanda sig i andra och tredje mans enskilda angelägenheter eller begå förbrytelser och orsaka andra skada. Detta får ingen lag tillåta, och vår lag tillåter det ej heller.

Jag vill ej vidare inlåta mig på den här frågan. Jag tror, att det har anförts tillräckliga skäl, till och med af den senaste talaren, för bifall till utskottets hemställan.

Herr Hedin i Stockholm: Herr talman! Den siste talaren har inlåtit sig på en del saker, som ej hafva något alls med motionen att skaffa, icke det allra ringaste, och som delvis kunna vara rigtiga, delvis origtiga.

Här föreligger ett betänkande — det är dock försedt med två reservationer — som kan anses i synnerligen hög grad vittna om den låga grad af politisk insigt, som finnes här i landet. Om det skulle vara lofgifvet att utsträcka ett kontrakt derhän, att det finge omintetgöra af staten åt alla svenska medborgare garanterade rättigheter, hvad betyder i sådant fall statens lagstiftning? Om det är lofgifvet att genom bestämmelser i arbetsaftalet förbjuda arbetarne att begagna sig af föreningsrätten, är det alldeles påtagligt, att genom ett aftal samma inskränkningar kunna göras i religionsfriheten, i rättigheten att fritt rösta i kommunala och politiska ting o. s. v. Kan jag genom ett aftal förbinda arbetaren att utgå ur en fackförening eller att icke inträda i en sådan, kan jag med alldeles samma rätt, d. v. s. samma orätt, förbinda honom att icke ingå i en frikyrkoförsamling eller, om han det gjort, att utträda ur densamma,

*Angående
lagstiftning
för tryggande
af arbetarnes
föreningsrätt.*

(Forts.)

med risk att eljest vråkas. Likaledes kan han då genom aftal förbindas att icke använda sin rösträtt i kommunala angelägenheter eller icke begagna den vid riksdagsmannaval eller ock att utöfva den på det sätt, som arbetsgifvaren föreskrifver. Det är alldeles icke något bevis för rättigheten att göra sådana inskränkingar, när man påstår, att arbetaren bör ha rätt att frivilligt förbinda sig till något sådant. Frivilligheten dervidlag är naturligtvis i de allra flesta fall ett tvång. Det tvånget kan utöfvas utan att det är synligt. Det kan åläggas arbetaren, utan att det kan bevisas, men — tvång eller icke — man har icke någon rättighet att genom ett aftal stipulera om upphäfvande i större eller mindre utsträckning af en sådan allmän rätt, som staten har garanterat åt alla svenska medborgare.

Det har visserligen händt, att man får höra — till och med från statsrådsbänken — de allra vidunderligaste påståenden rörande aftalsrätten. Det är väl, tänker jag, tio år eller kanske blott 7 eller 8 år sedan, som — med anledning af en anmärkning från konstitutionsutskottet om en alldeles uppenbar och otvetydig öfverträdelse af en löneregleringskonvention, hvilken skulle gälla oförändrad i femtio år — den dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet kom fram med den qvickheten — han hade nemligen godkänt tilltaget — att aftalet bryter lag. Han menade således, att en af staten stiftad lag kunde få brytas derigenom, att majoriteten på en fyrktalskommunalstämma, med undertryckande af minoritetens af statens lag helgade rätt, tillerkände pastor eller hvem det nu var af presterskapet i församlingen en högre lön, än man hade rätt att gifva, så länge löneregleringskonventionen gälde, hvilken tid var föreskrifven i en af Konung och Riksdag stiftad lag.

Det är således rent tokeri, det som står i lagutskottets betänkande, syftande till att utsträcka kontraktsrätten utöfver det område, der densamma har giltighet.

Jag har förut underskrifvit motionen och hänvisar till hvad motionären der sagt samt instämmer deri. Och, i likhet med motionären, ber jag att få yrka bifall till hans motion.

Herr Boëthius: Jag kan väl instämma med motionären deri, att det är sorgligt, att dylika strider skola förekomma mellan arbetare och arbetsgifvare. Jag kan också förstå det medlidande, hvaraf han fattats, när han sett, huru dessa menniskor råkat i olycka. Det kan dock ej falla mig in att söka afgöra, om den ena eller andra parten har absolut rätt eller orätt, ty dertill känner jag ej förhållandena tillräckligt.

Man har nu följande resonnement: grundlagen medgifver den enskilde rätt att ingå i föreningar; söker någon undertrycka denna föreningsrätt, bör staten ingripa för att skydda densamma. Jag skall nu ej inlåta mig på, om detta resonnement är riktigt eller icke. Jag skall tills vidare acceptera det. A la bonne heure, det må så vara: detta är en medborgerlig rätt, och då bör den äfven skyddas. Men

jag ber att få framhålla, att det finnes en annan, lika klar medborgerlig rättighet, som står i nära sammanhang med denna. Och om den ena skall skyddas, skall äfven den andra skyddas. Det är den medborgerliga rättigheten, att man eger låta bli att ingå i en förening, om man icke vill ingå i densamma; det är den rättigheten att icke *tvingas* att ingå i en förening. Är det så, att man skall få skydd mot att tvingas utgå ur en förening, har man äfven samma rätt till skydd mot att tvingas ingå i en förening. Och jag vill särskildt fråga den ärade motionären, huruvida han skulle tycka sin medborgerliga rätt vara skyddad och upprätthållen, om han t. ex. skulle tvingas att ingå i »fosterländska förbundet».

Angående lagstiftning för tryggande af arbetarnes föreningsrätt.
(Forts.)

Men nu är faktum det, att inom arbetarekretsar tvingar man somliga arbetare att ingå i vissa föreningar, och man tvingar dem med precis samma ekonomiska tvångsmedel, som arbetsgifvarne använda för att tvinga vissa arbetare till utträde. Man vägrar att arbeta tillsammans med dem och beröfvar dem derigenom arbetstillfälle, man tvingar arbetsgifvarne att ingå på sådana villkor som att den eller den arbetaren icke skall få arbeta på den eller den platsen, därför att han icke vill tillhöra en viss förening. Och för min del är jag öfvertygad om att, om man skulle forska efter, skulle man lätt kunna uppdaga lika upprörande, lika medlidandeväckande fall, der detta tvång utöfvas, som de, der tvång från arbetsgifvarnes sida har kommit till användning. Skall därför staten ingripa mot arbetsgifvare, som tvinga sina arbetare till utträde, bör äfven staten ingripa mot dem, som vilja beröfva arbetarne den medborgerliga rättigheten att icke behöfva ingå i en förening, i hvilken de ej vilja ingå.

Nu säger man kanske: men dessa föreningar äro för den moderna samhällsutvecklingen af stor vikt och betydelse. Ja, äro de verkligen det, då må staten påbjuda, att alla arbetare skola tillhöra sådana föreningar. Det är en annan sak. Det blefve helt enkelt att återgå till det gamla skräväsendet, enligt hvilket man icke fick utöfva ett visst yrke, om man icke tillhörde en viss arbetareförening. Om detta är lämpligt, det vill jag icke nu yttra mig om. Kanske är det framtidens program. Men saken tål nog att tänka på. Nu föreligger den icke. Nu äro föreningarna privata inrättningar, och så länge de äro det, måste man ha samma frihet att gå ut ur dem som att gå in i dem.

Under nuvarande förhållanden tror jag därför, att det är lika nödvändigt att låta arbetsgifvaren ha frihet att anställa den arbetare, han vill, som att låta arbetarne ha frihet att arbeta tillsammans med de kamrater, de vilja, båda naturligtvis med iakttagande af den lagliga ordningen.

Anses det emellertid behöfvas en lagstiftning i ena fallet, håller jag på, att det fordras en lagstiftning också i det andra. Skulle vi gå in till Kongl. Maj:t med en skrifvelse, sådan som nu är föreslagen, borde vi äfven ingå med en skrifvelse angående utredning om huru lagligt skydd skall kunna beredas för den medborgerliga rättigheten att icke tvingas ingå i en förening.

Angående
lagstiftning
för tryggande
af arbetarnes
föreningsrätt.

(Forts.)

Som ett sådant förslag nu icke föreligger, skall jag be att få yrka bifall till lagutskottets hemställan.

Herr Zetterstrand: Herr talman, mina herrar! Detta ämne är verkligen af synnerligen grannlaga och svårlöst beskaffenhet. Och i lagstiftningsväg har man här i landet icke åtgjort något i denna fråga. Det är därför icke förundransvärdt alls, att lagutskottet, så nedtyngdt som det varit af en stor arbetsbörd, icke har kunnat utreda denna fråga eller ansett sig kunna tillstyrka bifall till motionärens förslag.

För min del har jag inom utskottet varit af annan mening, och jag har ansett, att föreningsrätten har den betydelse, att man ovilkorligen, på hvilken ståndpunkt man än står, bör taga i allvarligt öfvervägande, huruvida densamma icke bör lagfästas. Jag hyser för min del sympatier för ett dylikt lagfästande, och jag har därför framställt yrkande i motionens syfte. Att jag icke direkt yrkat bifall till motionen har till stor del grundat sig på samma skäl, som talaren här midt emot, herr Boëthius, anförde.

När man stiftar lagar, måste man ovilkorligen se på allas intressen. Lagen skall vara lika för alla. Och lika väl som det på grund af de exempel, som här af motionären äro framdragna, visat sig vara ett alldeles oafvisligt behof, att man tryggar arbetarnes rätt att utan hinder från arbetsgifvarnes sida ingå i eller bilda föreningar, bör man, om man går med på en sådan lagstiftning, se till, att förhållandena komma att blifva lika äfven å andra sidan. Då kan man säga, såsom herr Boëthius i sitt anförande sade, att lika väl som arbetarne skola vara tryggade för att utan hinder från arbetsgifvarnes sida ingå i eller bilda föreningar, lika väl skola de också vara tryggade för att slippa ingå i föreningar. Och lika väl som man skall trygga arbetarnes rätt att utan hinder från arbetsgifvarnes sida ingå i eller bilda föreningar, lika väl skall man också trygga arbetsgifvarne i deras rätt att ingå i eller bilda föreningar.

Man kan tänka sig fall — ehuru sådana fall gifvetvis äro mycket mera sällsynta än de, som motionären omnämnt — då genom sammanslutning af arbetarefackföreningar det skulle kunna sägas från arbetarnes sida: Vi vilja icke gå i arbete hos någon arbetsgifvare, som är med i den eller den sammanslutningen af arbetsgifvare. Jag säger, att sådana fall icke så ofta kunna ifrågakomma, men de kunna förekomma. Och en lag skall vara af den beskaffenhet, att den alltid ställer sig lika åt alla håll.

Jag har alltså haft den uppfattningen, att motionen, huru tilltalande den kan vara, särskildt efter de belysande exempel, som här framvisats, likväl måste anses vara af för ringa omfattning. Jag hade sålunda hellre varit med om att få en skrifvelse med begäran om förslag till tryggande af föreningsrätten i allmänhet, såväl åt ena som åt andra hållet.

Ett sådant förslag är icke väckt, och motionen gifver icke

anledning att framställa ett yrkande i den rigtningen. Men oakadt detta, anser jag i alla fall mig böra, för att visa mina sympatier för motionen, ehuru den synes mig vara af för ringa omfattning, hemställa om bifall till densamma.

Jag yrkar, herr talman, med den motivering, jag nu angifvit, bifall till motionen. (Forts.)

Herr *Centerwall* instämde häruti.

Herr *Olofsson* i Åvik: Herr talman! Den ärade motionären har anfört några exempel på förhållanden mellan arbetsgifvare och arbetare, som jag anser alldeles onaturliga. Jag skall i motsats dertill anföra ett exempel, der arbetsgifvare och arbetare stå i ett särdeles godt förhållande till hvarandra.

Det hände för tvenne år sedan, att jag hade äran att blifva inbjuden till en fest, som firades af ett mycket stort grufbolag, som ligger i min valkrets, nemligen Åmmebergs zinkgrufvor. Hela bolaget består af utländingar, men alla arbetare äro numera svenskar. Denna fest hade tillkommit på den grund, att det skulle utdelas ett 70-tal medaljer till arbetare på grund af deras långa, trogna verksamhet i bolagets tjänst.

I det tal, som vid tillfället hölls af direktören, hade han icke nog vackra ord att uttala om dessa arbetare, deras pligttrohet och alltid visade intresse för bolaget. På detta anförande svarade en af arbetarne, att det nog icke var arbetarnes förtjenst, att detta goda förhållande egde rum, utan hufvudsakligen bolagets. Och han grundade detta påstående derpå, att den väsentliga orsaken till det goda förhållande, som rådde, låg deri, att arbetsgifvarne alltid medgifvit arbetarne den mest oinskränkta föreningsrätt, som kunde tänkas. Och han betonade detta på ett sätt, som gjorde åtminstone på mig och jag tror på öfriga deltagare ett mycket allvarligt och djupt intryck. Jag fick den erfarenheten, att der ett motsatt förhållande eger rum, torde man i den omständigheten till stor del hafva att söka orsaken till de misshälligheter, som uppstå. Jag torde icke vidare behöfva utveckla de reflexioner, som kunna göras af hvad jag nu anfört, utan jag skall blott, herr talman, yrka bifall till motionen.

Herr *Lindhagen*: Enligt min uppfattning kan denna fråga icke förstås, om man betraktar den isolerad och bedömer den ur de olika konfliktssynpunkter, i hvilka den framträder inför våra ögon i det närvarande. Frågan måste ses, för att kunna bedömas, mot sin historiska bakgrund. Och det är från denna synpunkt jag affattat min reservation. Då jag förmodar, att i denna riksdagens sena timme ingen läst reservationen, är det för mig tillräckligt att läsa upp den korta motiveringen för mitt yrkande:

*Angående
lagstiftning
för tryggande
af arbetarnes
föreningsrätt.
(Forts.)*

»Efter min uppfattning är föreningsrätten jemlikt grunderna för vår konstitution en så kallad oförytterlig mänsklig rättighet. Ett enskildt kontrakt, hvarigenom någon afhändts denna rätt, är därför i allmänhet ett sådant aftal, om hvilket utskottet säger, att det strider mot lag och sedlighet och därför ej har någon bindande verkan.

Denna föreningsrättens helgd är en naturlig följd af föreningssträfvandenas historiska betydelse. Den allas frihet, som efterträdde medeltidens skräväsande, har visserligen skänkt samhällena bestående värden. Men i tillämpningen har den, särskildt under industrialismens framsteg, jemväl ledt till en allas strid mot alla, der öfvermakten skrifver lagarne och någon verklig frihet för de flesta icke vidare förefinnes.

Denna missriktning uti utvecklingen har framtvungit sitt eget botemedel uti sammanslutningar mellan individerna i ändamål att bereda skydd åt den svage och genomföra den grundsatsen, att människorna böra hjälpa i stället för att bekämpa hvarandra.

En allt större utveckling och fullkomning af föreningsrörelsen är därför under nuvarande förhållanden en bland de främsta uppgifter, som föreligga. Att för tillgodogörande af förmenta enskilda intressen söka hindra denna oemotståndliga rörelse är, så vidt jag förstår, ett fåfängt företag och tillika ett brott mot de ideella lagar, som i tidernas längd skola leda mäskligheten till större lycka.

Då emellertid angrepp mot föreningsrätten ofta och på många-handa sätt förekomma, och detta enligt min mening på grund af missuppfattning om dess betydelse, synes det vara angeläget, att densamma värnas äfven genom skrifna lagbud. Att behof deraf framkommit äfven i andra länder, har redan af utskottet framhållits.»

Med andra ord, jag finner sålunda, att föreningsrätten har en stor historisk betydelse, och det är från denna synpunkt, som den också bör upprätthållas.

Nu kan man med herr Boëthius säga, att på samma gång bör man också skydda dem, som vilja gå emot denna naturliga utveckling, så att den ej tvingar dem med sig mot deras vilja.

Jag tror nog också, att detta i vissa fall kan vara nödvändigt. Men jag vill påpeka, att det är en ännu viktigare sak att bereda skydd mot ingrepp i en naturlig utveckling än att skydda dem, som vilja sätta sig emot denna naturliga utveckling. Och det är äfven billigare detta, enär, för den händelse någon tvingas in i föreningsrörelsen, hans rätt dock mot hans vilja i stort sedt der blir på bästa sätt tillgodosedd, medan deremot de, som vilja gå isolerade, i längden skada sig sjelfva på många sätt.

Emellertid har lagstiftningen redan ingripit för att verka i det syfte, att man skall skydda vissa arbetare mot att tvingas in i arbetaresammanslutningar. För detta ändamål hafva ju Kongl. Maj:t och Riksdagen beslutit en ändring i 15 kap. 22 § strafflagen.

Lagstiftaren har sålunda redan upptagit den tanke, herr Boëthius talade för, och hvarför skall man då icke nu också intressera sig för den andra sidan af saken, som är af ännu mycket större betydelse.

Angående lagstiftning för tryggande af arbetarnes föreningsrätt.

(Forts.)

I sjelfva verket har denna fråga i främsta rummet uppkommit på grund af oefterrättslighetsförhållandena i Norrland. Genom bolagens jordförvärf har der uppstått ett sakernas tillstånd, hvilket gör, att eganderätten till sjelfva landskapet allt mer och mer börjar öfvergå på endast några få händer. På grund deraf går utvecklingen der i den riktningen, att någon verklig frihet icke kan ega rum hvarken för arbetare, bönder eller någon annan samhällsklass. De sträfvan, som göras för att möjligtvis hindra denna utveckling, hafva icke kunnat påräkna något understöd af myndigheterna der uppe, ej heller af Kongl. Maj:t. Jag tror sålunda för visso, att de missförhållanden, som man vill afhjelpa och hvaraf de af motionären påpekade utgöra en del, icke skola kunna så snart afhjelpas, derför att de, som skulle intressera sig derför, göra det icke, utan snarare motarbeta allt, som göres i denna riktning.

Emellertid vill jag, ehuru hela denna fråga för närvarande är hopplös, likväl yrka bifall till den i min reservation förordade framställningen.

Herr Fredholm: Herr talman! Jag har redan instämt med motionären i hans yttrande, och jag skulle derför nu kunnat underlåta att vidare yttra mig i denna fråga, men då jag ur många synpunkter anser den vara ytterst vigtig, har jag dock velat tillägga några ord.

Motionärens förslag hvilat ytterst på den s. k. aftalsrätten. Denna är ur juridisk synpunkt ännu mycket litet utarbetad i vårt land. Man säger, att aftal mellan tvenne personer bör vara alldeles fritt, obegränsadt fritt. Ja, det kan nog vara sant, men på samma gång bör det hållas inom vissa lagliga gränser. Allt detta håller sig dock endast på teoriens område, så länge det ej göres till föremål för lagstiftning. Det är först då, när någon på grund af träffadt aftal vill söka lagligen tvinga sin motpart att fullgöra aftalets bestämmelser, som denna fråga får praktisk betydelse, och denna betydelse är mycket stor och beaktansvärd ur samhällelig synpunkt. Ur denna synpunkt kan man icke tillåta, att någon med rättslig verkan ingår hvilka kontrakt som helst.

Detta är ingen ny och modern uppfattning, utan den har funnits till sedan gammalt; sålunda fann den ett uttryck i landskapslagarne, i det att i dem förbjöds att sälja sig till träl. Det är ju gifvet, att ingen sålde sig till träl frivilligt, men personer, som voro skuldsatta, voro ibland nödgade att göra det, då för dem icke fans annan utväg att blifva skuldfri. Det var denna omständighet, som icke var alldeles ovanlig, hvilken gjorde det nödvändigt att införa den bestämmelsen i lagen, att sådana aftal icke hade laglig giltighet. Det är ungefär detsamma, som det nu gäller, fastän i vår moderna

*Angående
lagstiftning
för tryggande
af arbetarnes
föreningsrätt.*

(Forts.)

tid naturligtvis i mycket förändrade former och inom mycket trängre gränser.

Först och främst anser jag, att man bör stadga, att en person, som ingått kontraktensligt aftal med någon annan, icke skall kunna med lagens tillhjälp tvingas att fullgöra detta aftal, för så vidt han bortskrifvit någon af sina lagliga fri- och rättigheter som medborgare. Detta är enligt min tanke den naturligaste fordran, man kan uppställa för ett dylikt aftals giltighet.

På det industriella området är det mycket vanligt och ofta förekommande, att man — hvilket ju äfven är riktigt — upprättar ordningsregler för arbetarne, anställda på verkstäder o. s. v., och dessa ordningsregler anses vara af kontraktenslig natur. Uppgörandet af dessa ordningsföreskrifter tillkommer arbetsgifvaren ensam, och det finnes inga i lag gifna bestämmelser om huru långt man dervid kan sträcka sin befogenhet; arbetarne äro alltid tvungna att underkasta sig de ifrågavarande föreskrifterna. I länder med mera avancerad industriell utveckling än vår, t. ex. i Schweiz, är detta, om jag så får kalla det, privata lagstiftningsarbete underkastadt vissa inskränkande bestämmelser. Om en arbetsgifvare i Schweiz vill upprätta ordningsregler för personalen i sin verkstad eller i sin fabrik, så är han för det första tvungen att vid dessa reglers upprättande hålla sig inom vissa i lag uppdragna gränser, men vidare skall det af honom uppgjorda förslaget underställas arbetarnes pröfning. Arbetarne hafva då rätt att göra invändningar mot de af arbetsgifvaren föreslagna ordningsföreskrifterna och att framställa dessa anmärkningar hos vederbörande myndighet, som pröfvar, huruvida anmärkningarna äro grundade på lag eller ej. När en dylik myndighet har funnit, att i de föreslagna ordningsreglerna icke förekommit något, som strider mot lagens bestämmelser, förses dessa regler med myndighetens påskrift, och först när detta är gjordt, sätts de upp i fabriken och lända till laglig efterrättelse för arbetspersonalen.

Det förekommer icke sällan, att arbetsgifvaren i dessa ordningsregler föreskrifver böter för vissa försummelse och förseelser af arbetarne, och dock veta vi, huru noga man är att i all lagstiftning, då det är fråga om bötesstraff, göra bestämmelserna härom till föremål för noggrann granskning från Riksdagens sida, men här i dessa ordningsregler anser man sig kunna utan vidare medgifva enskild man att fastställa bötesstraff. Detta är ju ett tillvägagående, som icke bör vara tillåtet i ett lagbundet samhälle, utan det bör naturligtvis uppställas gränser, inom hvilka dylika bötesbestämmelser må kunna tillämpas. Utvecklingen på detta lagstiftningsområde är hos oss mycket ringa, men det vore önskligt, om denna och likartade frågor gjordes till föremål för allvarlig uppmärksamhet från Riksdagens sida. Nu omhandlade fråga är nemligen mycket viktig, därför att den ingriper mycket djupt i åtskilliga förhållanden mellan arbetsgifvare och arbetstagare. Särskildt hafva vi här i Sverige anledning att, om man bifaller motionärens förslag, närmare utreda och

undersöka frågan, hvilket vore högeligen önskvärdt, när vi antagligen framdeles komma att få upplefva många fler konflikter, grundade på arbetsaftal af den beskaffenhet, att den ena parten med stöd af ett ingånget aftal anser sig kunna tvinga den andra till någonting, som han icke enligt allmänna lagens bestämmelser kan anses vara skyldig till.

*Angående
lagstiftning
för tryggande
af arbetarnes
föreningsrätt.
(Forts.)*

Herr talman! Jag yrkar bifall till motionärens förslag.

Herr Gussing: Herr grefve och talman! Jag har inom utskottet deltagit i detta ärendes behandling, och jag ber därför att på de skäl, som utskottet anfört, få yrka bifall till utskottets hemställan.

Å ena sidan synes det mig, att vi böra väl värna om individens rätt att i en förening jemte andra individer arbeta för ett gemensamt, ej lagstridigt mål, men å andra sidan kan jag icke finna föreningsrätten vara af den beskaffenhet, att icke individen skulle kunna genom ett aftal afsäga sig densamma. Jag skulle också vilja anmärka, att jag för min del håller synnerligen strängt på det fria aftalets rätt, stödjande mig på den gamla satsen: förord bryter lag.

Mina herrar! Låtom oss icke lägga en ny pil på fackföreningarnas bäge! Låtom oss icke lemna ett nytt vapen åt dem i striden mot individen, en strid, i hvilken de i sanning redan hafva visat sig vara mäktiga nog!

Mina herrar! Jag ber också att få erinra om att vi icke böra snärja vårt svenska folk i ett nät af lagar, så att man icke kan taga ett steg utan att befara att bryta mot en eller annan lagbestämmelse. Jag ber att få värna därför, ty då göra vi oss icke till fria svenska medborgare, utan till ett folk af lagslafvar.

Herr talman! Jag yrkar afslag å motionen.

Herr Kvarnzelius: Herr talman! Jag instämmer med motionären och skulle icke hafva något att tillägga till det utmärkta anförande, som han här hade, om jag icke blifvit uppkallad af den siste talaren. Jag vill påpeka, att en enskild arbetare står i betydligt ofördelaktigare ställning än arbetsgifvarne, då det gäller att ingå ett aftal, ty i de allra flesta fall är det arbetsgifvaren, som stipulerar villkoren, och arbetaren har endast att obetingadt underskrifva desamma eller ock frånträda sin plats, men nödgas han göra det senare, möter honom och hans familj bekymmer och nöd, han har hungersspöket öfver sig. Under sådana förhållanden är klart för hvar och en, att arbetaren står i betydligt sämre ställning än arbetsgifvaren, då det gäller att ingå ett arbetsaftal. Denna fråga är af så ytterst stor betydelse icke allenast för den enskilde arbetaren, utan äfven för samhället i dess helhet, att jag anser det vara en bjudande pligt för lagstiftaren att se till, att någonting göres för att på tillbörligt sätt skydda den svagare.

Jag ber att få yrka bifall till herr David Bergströms motion.

Angående
lagstiftning
för tryggande
af arbetarnes
föreningsrätt.

(Forts.)

Herr Brodin: Ja, det kan måhända anses vara förmätet att uppträda mot motionären, som anser sig så mäktig, att han till och med kan afskeda ministärer, men då jag vill hålla mig till sak, må det tillåtas mig att yttra några ord.

Beträffande arbetarnes föreningsrätt m. m. tror jag, att arbetsgifvarne i allmänhet icke alls vilja hindra, att deras arbetare förena sig för att bevaka sina egna ömsesidiga intressen. Denna sak har emellertid kommit på sned derigenom, att öfverledningen i denna arbetarerörelse har kommit i händerna på socialistiska ledare, hvilkas program — som vi veta — just icke är förenligt med det bestående och allmännas väl, och derigenom ha uppstått många svårigheter mellan arbetare och arbetsgifvare.

Huru går det till, när en storartad strejk eller demonstration skall anordnas? Ja, det går icke på frivillighetens väg, utan der användes mycket tvång. Herr Branting sade i går, att bästa beviset för det intresse för rösträtten, som arbetarne hysa, voro dessa tusentals arbetare, som godvilligt deltagit i strejken. Nej, det är nog icke så godvilligt, herr Branting! Jag skall tala om, att det är många arbetare, som velat arbeta och som öppet sagt detta, men som likväl under de dagar, strejken skulle vara, begärt permission från arbetet för att icke gifva anledning till oordningar från dessa socialistiskarors sida, hvilka hafva order att tvinga alla med sig. Så står det till med den frivilligheten. Här talas om att ingen tvingas. Jag vet dock, att arbetare, som icke velat ingå i de socialistiska fackföreningarna, blifvit förföljda, och jag vet, hurusom en till och med blef vansinnig på grund af dylik förföljelse af dessa fackföreningsmenniskor. Flera fall kunna påvisas, der arbetarne icke haft sin frihet, och äfven de, som icke äro med i fackföreningarna, måste gifva med sig för att icke sedermera blifva utskälda som strejkbrytare och få obehag på ett eller annat sätt.

Skall en lagstiftning i detta fall komma till stånd, bör den vara sådan, att både arbetsgifvarne och arbetarne hafva lika rättigheter och skyldigheter; nu är det endast rättigheter för arbetarne och skyldigheter för arbetsgifvarne. Men detta kan icke gå i längden, ty om fackföreningarne kunna till en viss grad drifva upp arbetslönerna och göra förhållandena mellan arbetsgifvare och arbetare olidliga, kommer det dock en dag, då arbetsgifvarne blifva ruinerade, och såvida icke fackföreningarna göra slut på det nuvarande systemet, måste en reaktion inträda.

Verkningarna af den socialistiska ledningen se vi i dessa dagar. Gasverksarbetarne t. ex. eller arbetarne vid elektricitetsverken strejka liksom alla andra, men hvilka olägenheter förorsaka de icke derigenom; ändock hafva de utlofvat att fullgöra sina arbeten och mångenstädes lofvat att göra det under dessa strejkdagar för att sedan i sista stund draga sig undan. Är detta verkligen rätt? Jag tror det icke. Arbetarne böra hafva de rättigheter, som tillkomma dem, men de böra äfven hafva samma skyldigheter som andra, nem-

ligen att hålla en ingången öfverenskommelse. Jag har också varit utsatt för strejker, oakadt jag haft ordentliga öfverenskommelser med fackföreningarnas förmän. Dessa hafva helt enkelt sagt: »Vi kunna icke hjälpa det, men det vapen, som vi hafva, måste vi använda, och vi måste hålla tillsammans». Då gälla icke längre deras förpligtelser och deras öfverenskommelser. Så uppfatta de saken.

Då här hafva hållits långa och vackra tal om huru arbetarne blifvit förföljda, har jag ansett, att det kunde vara skäl att något litet påpeka motsatsen, huru arbetarne förfölja.

Herr Byström: Jag vill blott säga det, att den siste talaren framlagt tydliga skäl för att förhållandena, sådana de nu äro, icke äro bra, då hvarken han, som är arbetsgifvare, är nöjd eller man är det på arbetarnes sida. Jag anser därför, att denna fråga, äfven om motionären ej funnit den lyckligaste formuleringen på sitt yrkande, bör komma under utredning hos Kongl. Maj:t, så att vi blifva i tillfälle att se, hvad Kongl. Maj:t kan åtgöra i detta fall.

Jag ber därför att få tillstyrka bifall till det yrkande, som här gjorts angående frågans hänskjutande till Kongl. Maj:t.

Herr Fredholm: Herr talman! Jag skall endast be att få komplettera en sak. Här är icke fråga om aftalets frihet i teorien. Hvad det här är fråga om är, enligt mitt förmenande, huru ett kontrakt skall vara beskaffadt, och hvilka bestämmelser deri kunna uppställas, och huru de skola vara beskaffade, för att den ena parten skall kunna anlita exekutiv myndighet för att tvinga den andra parten att fullgöra kontraktet. Dylika bestämmelser om kontraktets affattning för att kunna göras exekutivt gällande skulle naturligtvis vara till förmån för såväl arbetare som arbetsgifvare, om bestämmelserna icke affattades endast till förmån för den ena parten och på den andras bekostnad. Det synes mig således, som om arbetsgifvarne borde vara lika angelägna som arbetstagarne om dylika bestämmelsers införande i lag. Det bör ju äfven för arbetsgifvarne ligga i deras intresse att få kontrakten affattade på sådant sätt, att de kunna med laga verkan göras gällande mot arbetstagarne.

Kontraktsrätten gäller för öfrigt icke endast industriella verk. Den rörer äfven jordbruket och andra förhållanden. Men, som sagdt, denna rätt är i vårt land ännu ett outforskadt område.

Jag har sett torpkontrakt, i hvilka det föreskrifves, att torparen icke får hafva hund eller gå med gevär, och att om han bryter mot denna bestämmelse, får han gå ifrån torpet. Likaledes föreskrefs, att torparen icke utan egarens medgifvande finge öfver natten hysa någon person i torpet, vare sig det än vore föräldrar eller syskon. I motsatt fall riskerade torparen att blifva vräkt från torpet utan att ens komma i åtnjutande af laga fardag. Huru-

Angående
lagstiftning
för tryggande
af arbetarnes
föreningsrätt.
(Forts.)

*Angående
lagstiftning
för tryggande
af arbetarnes
föreningsrätt.*

(Forts.)

vida detta sista är lagligt eller ej, vet jag icke. Det är möjligt, att man dervid gått utöfver lagens rāmärken. Säkert är emellertid, att jag läst sådana kontrakt.

Att emellertid en bestämmelse derom, att man icke skall kunna anlita exekutiv myndighet för genomförande af ett sådant eller likartade kontraktsaftal, detta skulle icke, synes det mig, kunna sägas lända till någondera partens nackdel, men väl utgöra ett skydd för den svagare parten gent emot den starkare.

Herr Branting: Herr talman! Jag skall icke låta provocera mig af ett eller annat uttalande, som här fälts. Jag skall blott anmärka, att nog är det väl förklarligt och naturligt och, jag vill säga, nödvändigt, historiskt sedt, att, under frammarschen af en ny klass i ett samhälle, man kan påpeka något enstaka missgrepp. Men å andra sidan lärer ingen af herrarne, oafsedt politisk åskådning, vilja eller kunna bestrida, att det nog både varit och ännu är så, att det är arbetsgifvaren, som vid aftalen är den starke, och att det är arbetaren, helst när han står ensam, som är den svagare parten.

Jag vill emellertid framhålla, att det uti föreliggande fråga icke så mycket gäller denna sak, som blifvit bragt på tal först under diskussionen, hvilken aflägsnat sig rätt mycket från hvad som i utskottsutlåtandet är behandladt.

Herr Brodin ville uti dessa fall hafva full ömsesidighet, och så bör det också enligt min åsigt vara. Men så vidt jag vet, har icke från arbetarnas sida ifrågasatts någon kränkning af arbetsgifvarnes föreningsrätt, under det åter arbetsgifvarne — åtminstone enstaka bland dem, numera icke det stora flertalet — emellanåt vilja på ett brutalt och upprörande sätt, som vi sett exempel på, gå fram mot arbetarnes föreningsrätt. Här föreligger alltså tydligen ett missförhållande, mot hvilket man bör söka råda bot. En utredning i detta syfte kan endast vara till gagn, och därför får jag, såsom förut, hemställa om bifall till herr Lindhagens reservation.

Öfverläggningen var härmed afslutad. I enlighet med de yrkanden, som derunder förekommit, gaf herr talmannen propositioner dels på bifall till utskottets hemställan och dels på afslag derå och bifall i stället till den af herr David Bergström i ämnet väckta motionen; och fann herr talmannen den förstnämnda propositionen vara med öfvervägande ja besvarad. Som votering likväl begärdes, blef nu uppsatt, justerad och anslagen följande voteringsproposition:

Den, som vill, att kammaren bifaller lagutskottets hemställan i utskottets förevarande utlåtande n:o 60, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren med afslag å utskottets berörda hemställan bifallit den af herr David Bergström i ämnet väckta motionen.

*Angående
lagstiftning
för tryggande
af arbetarnes
föreningsrätt.*

(Forts.)

Omröstningen utföll med 102 ja mot 57 nej; och hade kammaren alltså bifallit utskottets hemställan.

§ 8.

Härefter föredrogos hvart för sig och blefvo af kammaren godkända:

statsutskottets memorial:

n:o 89, med förslag till åtskilliga stadganden, som böra införas i det nya reglementet för riksgäldskontoret; och

n:o 90, angående arfvode åt den tjänsteman, som hos bevillningsutskottet anstälts att såsom sekreterare biträda vid handläggningen af Kongl. Maj:ts proposition angående en inkomstskatt för år 1903; samt

särskilda utskottets n:o 2 memorial, n:o 7, angående aflöning åt dess tjänstemän och vaktbetjening.

§ 9.

Efter föredragning slutligen af Andra Kammarens fjerde tillfälliga utskotts utlåtande, n:o 41, angående väckt motion om Kristianstads läns inskrifningsområden, begärdes ordet af

Herr Svensson i Olseröd, som anförde: Herr talman, mina herrar! Genom det slut, hvartill utskottet i föreliggande fråga kommit, kunna vi motionärer icke hoppas komma någon vart i frågan vid denna riksdag. Men vi kunna i alla fall glädja oss deråt, att vi icke af något eget påhitt, om jag så må uttrycka mig, framkommit med förevarande motion, utan att vi hafva blifvit dertill uppmanade af länets befolkning och landsting. Man kan väl icke undgå att medgifva, att, då vederbörande upprättat inskrifningsområden för Skåne, Kristianstads län blifvit behandladt så som om dess värnpligtige helt och hållet utgjorde ett fyllnadsgods till de angränsande inskrifningsområdena. Här om dagen yttrade herr statsrådet och chefen för kongl. landförsvarsdepartementet, att det ju endast vore 20 procent af de värnpligtige, som skulle öfvas utom provinsen. Ja, mina herrar, 20 procent utgör icke en så liten siffra, det är ju detsamma som eu femtedel, och då man betänker, att

denna femtedel skall utgå ensamt från Kristianstads län, så kan man just icke säga, att det är en ringa del. Emellertid torde väl frågan för närvarande hafva förfallit, hvarför jag endast vill uttala den önskan, att vederbörande, om och när någonting kommer att framdeles åtgöras i saken, ville taga hänsyn till hvad vår motion innehåller. Något yrkande har jag icke att göra.

Vidare yttrades ej. Utskottets hemställan bifölls.

§ 10.

Anmälades och godkändes sammansatta stats- och lagutskottets förslag till Riksdagens skrivelser till Konungen:

n:o 125, i anledning af dels Kongl. Maj:ts proposition till Riksdagen med förslag till lag om domsagas kansli, till lag om ändrad lydelse af vissa §§ i konkurslagen, till lag angående ändrad lydelse af 27 § i lagen om boskilnad den 1 juli 1898, till lag om ändrad lydelse af 9 § i förordningen den 18 september 1862 huru gäld vid dödsfall betalas skall och om urarfvagörelse, så ock angående undanskiftande af egendom i död makes bo, samt till lag angående ändrad lydelse af 11 och 12 §§ i förordningen den 4 mars 1862 om tioårig preskription och om årsstämming, dels ock Kongl. Maj:ts under förutsättning af bifall till nämnda proposition i statsverkspropositionen gjorda framställningar angående höjning af anslagen till rikets hofrätter, och

n:o 126, i anledning af dels Kongl. Maj:ts proposition med förslag till lag om tolks anlitande vid domstol, dels ock Kongl. Maj:ts i statsverkspropositionen gjorda framställning om rätt till användande af anslaget till ersättning åt domare, vittnen och parter.

§ 11.

Ledighet från riksdagsgöromålen beviljades:

herr	<i>A. Bystedt</i>	fr. o. m. den 18 maj till riksd. slut
»	<i>A. F. Broström</i>	» » » » » » »
»	<i>P. A. J. Högstedt</i>	» » » » » » »
»	<i>A. T. Carlheim-Gyllensköld</i> ..	» » » » » » »
»	<i>B. A. R. Petersson</i> i Skurö	» » » » » » »
»	<i>A. Sundblad</i>	» » » » » » »
»	<i>P. Törnqvist</i>	» » 20 » » » »
»	<i>A. P. Johansson</i> i Stensjö ...	» » » » » » »
»	<i>J. Olofsson</i> i Digernäs	» » 18 » » » »
»	<i>L. G. Broomé</i> i Bårslöf	» » 19 » » » »
»	<i>W. Johansson</i> i Öija	» » 18 » » » »
»	<i>E. A. Smith</i>	» » » » » » »
»	<i>A. Hansson</i> i Solberga	» » » » » » »
»	<i>K. F. G. Almqvist</i>	» » » » » » »

§ 12.

Till bordläggning anmäldes statsutskottets memorial n:o 94, med förslag till de återstående stadgandena i det nya reglementet för riksgäldskontoret.

§ 13.

Justerades protokollsutdrag; hvarefter kammarens ledamöter åtskildes kl. 3,24 e. m.

In fidem
Herman Palmgren.
